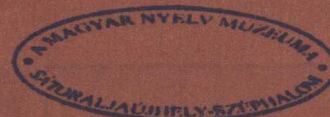

ÉDES ANYANYELVÜNK

XIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1991. OKTÓBER-DECEMBER

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomból

**Gazda István:
Széchenyi és
a magyar nyelv**

**Országos diákújságíró
és diákrádiós pályázat**

**Götz László:
Keleten kél a Nap**

**A firkálás nyomai
a népköltészetben**

**Kerekes Barnabás:
„Beszélni nehéz!”
körvezetők tábora
Csurgón**

**Tiszaváry Ervin:
Ínyencségek
az elválasztások
boszorkánykonyhájából**

**Balázs Géza:
„A nyelvészeket
lelövik ugye?”**

**Élőnyelvi konferencia
Kolozsvárott**

Az egyensúly keresése

Aligha kétséges, hogy a konzervatív és liberális eszmék mai hazai vitája (és küzdelme) hatással van a nyelvhasználatra, a nyelvi eszményekre, a nyelvművelés helyzetére. S az is bizonyos, hogy egy régi téma ezzel kapcsolatban mindenképpen terítékre kerül. Nevezetesen a magyar nyelv európai egyedülisége, a keleti vagy nyugati orientáció kérdése, a bezárkózás vagy a nyitás, sőt a megadás vágya. Mindez úgy jelenik meg, hogy legtöbbször az Európához tartozás igényéről beszélnek.

Röviden és sarkítva a vélemények egyik fő iránya a magyar nyelv (és a nemzet) védelmét végző soron a határozott és szelíd elzárkózásban látja, minden idegen hatás kizárásával. Hiszen minden, ami idegen, az ront a nyelven. Ez a romantikából és később a pozitívizmusból (mindkettő nemzetkarakterológiájából) fakadó magatartás főképp a múlt nyelvi hagyományait, a nyelvjárás értelemben használt népnyelvet dicsőíti és sokszor Kelet felé tekintget, a finnugorság, a szlávság irányában. A nyelvet inkább önálló és lassan változó jelenségnek tartja, s nem lelkesedik a nyelvújításokért, a teremtő nyelvalkotásért. Jobban is ragaszkodik a nyelvtanokhoz, a már rögzített szabályokhoz, a szótárakhoz.

A máig nagyhatású Németh László fejtette ki e szemléletet talán a legnyíltabban. Bár sok súlyos tévedését (így Kazinczy lenéző elítélését, Arany gyermetegge nyilvánítását) elutasítják, az elkülönülési hajlamában, a sorsüldözte magyarság önvédelmeként bezárkózni vágyó magatartásában számos nyelvművelő követője, tisztelője van ma is.

Az ellenpontot a teljes nyitottság képviseli, az a magatartás, amely minden értékes vagy annak vélt idegen (főképp nyugati) nyelvi hatást azonnal és kritika nélkül átvesz. Miközben a másik irány szinte csak a hagyományokat ismeri el, addig ez szinte csak az újdonságoknak él. A nyelv itt sokkal inkább szubjektívizálódik, szabályai nem függetlenek, hanem a beszélők hozzák létre, így ezek gyorsan változnak. A középpontban az egyéni nyelvhasználat áll, így a nyelvújítás, a nyelvteremtés teljes értékkel bír. E magatartás a XIX. század eleje után, a századfordulón jelent meg újra a magyar irodalomban a népnemzeti dogmatikára visszahatva s a városi nyelvhasználatban, leginkább az avantgarde-ban és a városi argóban, de a Nyugatra (legalább egyes szerzőire) is jellemző volt, s ma különösen gazdag virágzását láthatjuk.

Hol van hát a két szélsőség és a sok köztük levő irányzat között az igazság, hogyan jöhet létre a szükséges egyensúly? Nemzet és nyelv, nemzet és egyén, nemzet és Európa viszonyát kell a mai változó világban újragondolni, hogy megbízható választ adhassunk.

Jó kétszáz éve Herder nem pusztán a magyar nyelv kihalásáról értekezett (e tant később visszavonta, de ez itthon kevésbé tudott tény), hanem nemzet, egyén és nyelv viszonyáról is. Tanulságos módon arról írt, hogy a nemzeti nyelv egyének nyelvéből áll össze, s az így létrejövő nyelvszellem összhangban van a nemzet génuszával. A nyelv, az adott természetes nyelv az egyenrangú nyelvek között elfoglalja saját helyét. Herder művei azidőtájt nagy hatást tettek a magyar literátusokra

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának,
a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak,
az Anyanyelvápolók Szövetségének
és a Széchenyi Társaságnak
a támogatásával.

Szerkeszti a szerkesztőbizottság.

A szerkesztőbizottság
elnöke:
Lőrincze Lajos

Szerkesztőség:
Budapest VII.,
Kazinczy u. 23-27.
1364 Budapest, Pf. 122.

Kiadja:
a Széchenyi Társaság

Felelős kiadó:
Dr. Rubovszky András

Előfizethető:
a Széchenyi Társaságnál,
Sobieski János u. 40. I. e. 1.
közvetlenül vagy postautalványon.
Megjelenik negyedévenként.
Egy szám ára: 25 Ft.

Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Kárpátalján: 10 rubel
Felvidéken: 50 korona
Erdélyben: 100 lej
a Vajdaságban: 25 dinár
Burgenlandban: 20 schilling

Előfizethető:
Kárpátalján:
a KMKSZ
Beregszászi Járási Szervezeténél
295510 Beregszász, Pf. 90.

Horvátországban és Vajdaságban:
Horvátországi Magyarok Szövetsége
Elnöksége
54000 Osijek,
Partizanski trg. 3/II.

Felvidéken:
Csehszlovákiai Magyarok
Anyanyelvi Társasága
81557 Bratislava
Nám. 1. mája 10-12.

HU ISSN 0139-0457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest,
Kálmán Imre u. 23.
Telefon: 13-23-511
Felelős vezető:
a kft. ügyvezető igazgatói

is s ezzel magyarázható az a je-
lenség, hogy a nyelvújítók nem az
általuk szintén jól ismert francia
enciklopédisták nyelvi központosí-
tó törekvését követték, hanem
Herder antropológiai szemléletét.

E gondolkör érdekes módon
fogalmazódott meg pl. a nyuga-
tos, liberális Kosztolányi eszme-
rendszerében: az egyszeri termé-
szetes nyelv, mely mindig változik,
önmagában hordja értékét, megis-
mételhetetlen és idegennek meg-
tanulhatatlan. Kosztolányi termé-
szetesen lelkesedett a nyelvújítá-
sért és az egyén nyelvteremtő ké-
pességét hirdette, ám közben
(mint Arany és a legjobb nyugato-
sok, pl. Babits) tisztában volt a
nyelvi hagyományok jelentőségé-
vel s élt is azokkal.

A mai világ is hasonló megol-
dást kíván. Az európai mércéjű
szabad államok és szabad nemze-
tek az egyenjogúság eszméjét hir-
detik, amely – egyebek mellett – a
kultúráknak, etnikumoknak, így a
nyelveknek is megadja az önkifej-
tés, a háborítatlan élet lehetősé-
gét. A közép-európai térség még
átmeneti helyzetben van, hiszen

míg Magyarországon az európai
eszmény nagyrészt megvalósult,
addig a környező országok néme-
lyikében még mindig igyekeznek
korlátozni a magyar nyelv haszná-
latát. Mégis a magyarul beszélők
közössége kellő önbizalommal és
öntudattal tekinthet szét a világ-
ban, s így is kell cselekednie. En-
nek megfelelően a magyar nyelv
hagyományaira kell építeni a mai
gyakorlatot (talán jobban is, mint
eddig), ugyanakkor a bezárkózás-
tól és a múltba fordulástól őrizked-
ni kell. Másrészt a nyitottság nem
jelenthet teljes kultúraváltást, mert
az már önfeladás.

Hamis tehát a Kelet és Nyugat
közötti választás dilemmája. Ma-
gunkat kell megmutatnunk, saját
értékeinket a világnak, nem mások
helyeslését keresve pusztán, ha-
nem hagyományt és újítást kon-
servatív-liberális módon egyesítve.
Az így megteremtődő egyensúly
kiküszöböli a fölös önteltséget, de
elhárítja az indokolatlan kishitúsé-
get is. Kazinczy életműve bizo-
nyítja, hogy e vállalkozás sikeres
lehet.

Tolcsvai Nagy Gábor

Tartalom:

Gazda István: Széchenyi és a magyar nyelv	3
Balázs Géza: „A nyelvészeket lelővik, ugye?”	4
Országos diákújságíró és diákrádiós pályázat	4
Bódi Zoltán: A rendszerváltás óta megjelent sajtótermékek címadásáról	5
Kiss Róbert Richárd: Felhívás	5
Kiss Róbert Richárd: Te nagy Manitou!	5
F. Kovács Ferenc: Névtani töprengés	6
Benkő László: Félreértelmezés	6
Hargitai Rezső: Ismerik-e a „közismert” szavakat?	7
Tiszaváry Ervin: Ínyencségek az elválasztások boszorkánykonyhájából	7
Pásztor Emil: Közép-kelet-európa	8
Balázs Géza: Palóc nagymonográfia	8
B. G.: A firkálás nyomai a népköltészetben	9
Olvasóink írják	14
T. N. G.: Élőnyelvi konferencia Kolozsvárott	15
Kerekes Barnabás: „Beszélni nehéz!” körvezetők tábora Csurgón	16
G. R.: Türelem-tolerancia	16
Deme László: Kazinczy-díjak, Kazinczy jutalmak	17
Pontozó	18
Grétsy László: Szarva közt a tógyét!	20

Széchenyi és a magyar nyelv

Dajkájától, Kőműves Évától már korán megtanult magyarul, de e nyelvet alaposan mégiscsak egyik háztanítójától, Madách Imre nagyapjától, Madách Sándortól sajátította el, s nyilván hatással volt rá rajztanára, a nyelvész Révai Miklós is. Valószínűleg az utóbitól hallotta az „Ön” megszólítást is, amely megtetszett neki, s például 1828. március 5-én ezt írja jószágkormányzójának (volt nevelőjének): „Többek közt egy valaki Sie, Vous, You, Lei helyett Ön-t proponálja”, az 1833-ban megjelent *Stadiuma* egyik lábjegyzetében pedig ez áll: „Ezen szót Ön, míg jobbra nem tanítottam, magyarban úgy használtam, mint a német Sie-t”. Széchenynek tehát megtetszett az „Ön” megszólítás, s bár Döbrentei Gábor, az Akadémia főtitkára helyette a „Kegyed”-et ajánlotta, a gróf mégis megmaradt az egyszerűbb hangzású kifejezésnél, s győzött. 1835-ben ugyanis szótárzták az „Ön”-t.

Bár a fiatal gróf jól beszélt a magyar nyelvet, katonai éve alatt többnyire németül és franciául volt kénytelen megszólalni. 1809 és 1825 között állt a hadsereg kötelékében, de 1821-ben Bécsben a magyar főurakkal magyar nyelven tárgyalt a lóversenyek meghonosításáról. A főrendek tábláján 1825. október 12-én szintén magyarul szólalt fel – így járt el később Wesselényi is –, tettüket pedig tizenöt mágnás követte. Széchenyi már a 20-as években elhatározta, hogy bővíti szókincsét, s alaposabban elmélyül a grammatika rejtelmeiben.

Ő volt a Magyar Tudós Társaság, vagyis az Akadémia első alapító tagja, s e tudós testület fő célja a nyelv- és széptudományok művelése lett. A gróf, mint e tudóskör másodelnöke, sokat küzdött a nagy magyar szótár kiadásáért, de a később oly nagy hírűvé lett Czuczor-Fogarasi szótár a gróf életében nem került ki a sajtó alól (Széchenyi halála után két évvel kezdték közreadni e hatalmas művet), viszont „A magyar nyelv rendszere” című, első sorban Czuczor írta kötet még hivatali éve alatt az olvasók kezébe kerül (1846–47).

Akkori barátja, Wesselényi is a magyar nyelv híve, s támogatója volt, hozzá írta Széchenyi e sorait 1826. január 4-én: „En is magyarul akarok neked felelni, – noha nemigen tudok hozzá. De előttem se gyalogságot, se tudatlanságomat titkolni soha nem akarom; és magam is által látom, hogy

mi magyarul gondolkodunk, beszélünk és írunk – ha a nemzetünknek igazán szolgálni akarunk”. E nézetét megerősíti a *Hitelben* is: az „egészes nemzatiségnek ... főkísérője a nemzeti nyelv, mert míg az fennmarad, a nemzet is él”. Néhány évre rá (1833) pedig még keményebben fogalmaz: „Anyagiilkosok vagyunk, ha minden erőnket nem nyelvünk védelmére fordítjuk”.

A *Világban* e gondolatsort veti papírra: „Ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében, az pedig, ki ellene szegül, sejdíten – mert nem akarom hinn, sejtve valaki hazagyilkos lehetne – annak halálát reggeti keblében”. E megállapításából kitűnik, hogy a 30-as évek elején még jó néhány olyan kifejezést használt írásaiiban, amelytől később sikerült megszabadulnia, s erre tudatosan törekedett is, hiszen több barátját is arra kérte, hogy kiadandó műveit még kéziratban javítsák, stilizálják, magyarítsák.

Az idei Széchenyi-évfordulóra több műve is megjelent utánnomásban, amely a fiatal olvasók számára szinte emészthetetlenül varázsolja gondolatait. Úgy tűnik, hiába hirdette a gróf, hogy „Nyelvemben él a nemzet!”, mert a ma könyvkiadói igyekeznek megszabadulni attól a fáradtságos munkától, amelyet egy-egy ilyen klasszikus írás modernizálása jelentene számukra. Téves az a nézet, amely szerint ez hamisítás, torzítás. A filológusok számára megmarad az eredeti szöveg, a gróf gondolataival barátkozók számára pedig készüljön el azok modern átírata. Ő maga írta, hogy „nyelvünk óriási fejlődésre képes”, s ebből az is következik, hogy a másfél évszázaddal ezelőtt használt kifejezések egy részét túlhaladottnak tekintjük. Ezek tehát modernizálásra, átírásra szorulnak. Ha ezt nem tesszük meg, aligha ismeri fel a ma olvasója, hogy milyen szép gondolatokat rejtene „kacifántos” mondatszóvevényei.

Széchenyi magyarosító mozgalma korának nagy tette volt, elvégre e mozgalom élén egy mágnáscsalád tagja állt, amelyre nemigen találunk példát a korábbi évtizedekben. „Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadjuk szívesen, s ha megjelen is néha különös alkalmaknál ..., csak úgy lövell a számos külföldi szózaton keresztül, mint villám a borult ég hasadékain. A szegény számkivetett csak előszobákban s istállóknak cse-

lédek közt tartózkodik inkább.” Különösen szomorúnak tartja, hogy a főrangú családok hölgytagjai egyáltalán nem beszélik ezt a nyelvet, de feleségét ráveszi arra, hogy barátkozzon meg az „istállóknak” beszélt nyelvvel. „Ha kívánjuk hölgyeink megmagyarosodását, tegyük azt, a mi magyar, elfogadhatóvá, tetszetővé is.”

Divatba hozza a kódex-irodalomból ismert „ildomos” kifejezést. A *Magyar Játékszínben* a két testvérvárost, Budát és Pestet „Buda-pest”-nek nevezi, majd a *Világban* javasolja, hogy „fővárostok nevét Budapestre kellene változtatni ... okom ez vala: Magyarországnak lévén nem kis féltékenységet vettem észre Buda és Pest között; egy fővárosnak kellene ezeknek lenni, nem kettőnek”. E városnevet tehát ő terjesztette el. Akár nyelvművelőnek is nevezhetnénk, hiszen még a fölösleges idegen szavakkal is szembeszállt: „Ha van saját szavunk, ne tőrjünk az idegent”.

Végezetül hadd szóljunk arról, hogy maga is próbálkozott szóalkotással, szófaragással. Az angol lovasklubokban használatos kifejezés mintájára alkotta meg a „lovarda” szót, amelyet helytörténeti leírásokban ma is használunk. Ehhez hasonló a „csónakda” és az „üdvlelde”. Egyik kortársa a „fagylalda” kifejezéssel lepte meg a nyalakodni vágyókat, s talán Széchenyi, talán egyik barátja terjesztette el a „lövölde” szót, mely utóbbi emléket legalább egy tér megőrizte az utókor számára. A *Honderú* 1843-ban ki is figurázta őket, mondván, hogy „milyen bolond új neveket compónálgatnak ezek az új reformator urak: csónakda, lovarda, fagylalda, üdvlelde”. Lehetséges, hogy nem voltak szerencsés újítások ezek, de így mégiscsak nevet tudtak adni az első pesti csónakháznak, a lóiskolának és a tervezett Magyar Pantheonnak. E kegyhelyre mások más kifejezéseket javasoltak, ilyen volt a diadla, a nyugda, az emlékde és a csönde. Nyilván a nemzet erejét e szócsata teljes mértékben kimerítette, hiszen e kegyhelyet azóta sem tudták létrehozni.

Széchenyi e javaslatai többségét a *Jelenkorban* tette közzé, s meg is jegyezte korának epés kritikusai, hogy szerencsésebb lenne, ha a gróf e sajtóorgánumban *Jelenkorda* névvel illetné, mert az végre határt szabna újító kedvének, hiszen a lap új címe ezt jelentené: a jelennek kordája.

Gazda István

„A nyelvészeket lelövik, ugye?”

Nyelvészeti diákfolyóirat Szegeden

Nem lehet könnyű manapság folyóiratot indítani; pontosabban elindítani még mindig könnyebb, mint folyamatosan megjelentetni. Különösen nehéz dolga lehet azoknak, akik nyelvészeti diákfolyóirat alapítására szánják el magukat. Az egyetemisták között a nyelvészeti órák általában nem a legnépszerűbbek (messze vezetne ennek boncolgatása). Ha akad is néhány lelkes, nyelvészet iránt érdeklődő hallgató: előbb-utóbb vagy elmegy, vagy bent marad ösztöndíjasnak, tanársegédnek – s már rögtön nem számít hallgatónak.

1991 elején a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán nyelvészeti (és irodalmi) diákfolyóiratot indított egy lelkes csapat. Mivel már a második számát is megkaptuk a Nyelvelőnek, valójában folyóiratnak tekinthetjük. A folyóirat szerkesztői (felelős szerkesztő: H. Tóth Tibor, szerkesztők: Gönczöl Andrea, Németh Miklós, Piti Ferenc és Támadi Rita) arra a feladatra vállalkoztak, hogy a nyelvészet és az irodalom között mesterségesen létrehozott szakadékot áthidalják. A nyelvészet presztízsének emelése érdekében látványosan cselekednek: a nyelvészet áll mindig elől a lapban és terjedelmileg nagyobb helyet foglal el, mint az általában népszerűbbnek, érdekesebbnek tartott irodalom. Ironikus című bevezető cikkük (A nyelvészeket lelövik, ugye?) határozott célkitűzésről tanúskodik.

Egy lappal természetesen önmagában aligha áthidalható a nyelvészet és az irodalom egyetemi tantárgyai között meglévő szakadék. Ehhez fogékony szerzőgárda, jó szerkesztés és természetesen olvasóközönség kell.

A folyóirat szerkesztői a lapkészítés hagyományos módján rovatokban gondolkodnak. Nyelvészeti rovatok: Nyelv és politika, Szociolingvisztika, Nyelvjárásaink, Nyelv és filozófia, Nyelvművelés, Nyelv és oktatás, Leíró nyelvészet jelzik azt, hogy a hagyományos nyelvészet kereteit igyekeznek a lehetőségekhez képest szélesíteni. Gondolom, hogy különösebb szűkítést a jövőben sem terveznek, így minden bizonnyal ugyanúgy közölnek majd nyelvtörténeti, összehasonlító vagy areális nyelvészeti anyagokat is (hogy csak egy-két példát említsek).

Az első számban Németh Miklós írt figyelmet keltő bevezető tanulmányt a politikai napilapok műfajairól és nyelvhasználatáról (ez a tanulmány a második számban folytatódik). Ez a „felütés” nekem különösen tetszik, hiszen azt jelzi, hogy a mindennapi nyelvi jelensé-

gek iránti fogékonyság megvan a szerzőkben. A második számban folytatódik ez a vonulat: Szabó Erzsébet az 1990. október 28-ai kormány melletti tüntetésről ír kommunikációelméletileg figyelemre méltó tanulmányt. Mint ismeretes, a taxisblokád idején tüntettek egyesek a taxisok, mások a kormány mellett. Attól eltekintve, hogy az írás címében a tüntetés 29-ei dátummal szerepel (amikor már megoldódott a válság), az írás gyorsasága, frissessége különösen értékelendő.

Az első számban a Pest megyei Kosd község nyelvjárási furcsaságairól közöl adatokat Hártó Gábor. A „furcsaságok”: a látszólag helytelen egyeztetés, amely a szerző szerint tudati „ketősségből” fakad: „Az okok pedig alapvetően gondolkodás- és szemléletmódban gyökereznek, esetenként pedig társadalmi, néprajzi okok is meghúzódhatnak egy-egy dichotómikus nyelvi megnyilvánulás hátterében.” Noll Katalin a Jászság nyelvének néhány sajátosságáról szól a második számban. Bicskeiné Zsulán Zsuzsanna folytatásos írásában 14 évesek élő nyelvi szövegeiben előforduló szótévesztéseket kutat.

Észrevételem szerint a nyelvészeti stúdiumok során csak nagyon kevesek, az elméletek, a tudományos megismerés és gondolkodás iránt fogékony hallgatók jutnak el bizonyos fokú nyelvfilozófiai műveltségig. Pedig ez nagyon kívánatos lenne, hiszen a nyelvészeti ismeretek – véleményem szerint – csak filozófiai szinten „állnak össze”, kapnak valamilyen egyetemesebb jelentést, amelyből akár visszamenőleg is megérthetjük, hogy pl. miért van szükség a szófajok vagy a mondatrészek megkülönböztetésére, tanítására. Ezért rokonszenvezem különösen az ifjú nyelvészfolyóirat Nyelv és filozófia rovatával. Ebben Szécsi Gábor (egyelőre egyetlen szerző) az analitikus nyelvfilozófiáról, valamint múlt és tapasztalat jelentőségéről értekezik.

A legtöbb szerzővel egyébként a Nyelvművelés rovatban találkozunk: rövid és velős írások szólnak napjaink egy-egy jellemző, feltűnő nyelvi jelenségéről.

A folyóiratot ismertetések, interjúk (az irodalmi részben természetesen más irodalmi műfajok) egészítik ki. Ez a műfaji-tematikai gazdagság jó szemléletet tükröz, azt is mutatja, hogy az olvasók megnyerése elsőrendű cél. Csak remélhetjük, hogy – a nyelvészekkel egyetemben – e folyóiratot sem lövik le. Ugye?

Balázs Géza

ORSZÁGOS DIÁKRÁDIÓS ÉS DIÁKÚJSÁGÍRÓ PÁLYÁZAT

A Diákújságírók Országos Egyesülete az 1991/92-es tanévre is kiírja országos tehetségkutató diákújságíró és diákrádiós pályázatát. Bármelyik iskolatípus (általános és középiskola, felsőoktatási intézmények) tanulói, szerkesztőselei pályázhatnak. A felső korhatár: 25 év. A pályázatot a következő kategóriákban hirdetjük meg (az egyes kategóriákon belül szétválasztjuk az egyes iskolatípusokat):

1.) Megjelent diákújságokkal (legalább két számmal) szerkesztősegek pályázhatnak. Lehetőség szerint friss, egy évnél nem régebbi diáklapokat várunk. A lapok bármilyen technikai eljárással készülhetnek. Elsősorban a tartalom képezi az elbírálás tárgyát.

2.) Egyéni diákújságírók már megjelent, illetve még meg nem jelent cikkeikkel (riport, interjú, tárcsa, jegyzet stb.) pályázhatnak. A cikkek összterjedelme nem haladhatja meg a 6 szabályosan gépelt oldalt (egy oldalon 25 sor, egy sorban 50 leütés). A zsűri előnyben részesíti az eredeti, valódi tényeken alapuló anyagokat a képzelt (fiktív) írásokkal szemben.

3.) A diákrádiósok tematikai megkötöttség nélkül pályázhatnak. A pályázat lehet önálló riport, tudósítás, montázs, összeállítás, irodalmi műsor stb. A pályázatokat kazettán kérjük beküldeni. A kazetta B oldalára kérünk fölvenni egy átlagos, rendszeresen sugárzott iskolarádiós (kollégiumi) műsort is. Ez nem képezi a bírálat tárgyát, de szükséges a pályázathoz.

Valamennyi pályázathoz kérünk egy max. 1 oldalas bemutatkozó írást is csatolni.

A DUE 30 000 Ft-ot ajánl föl a pályamunkák díjazására. A legjobb középiskolás és felsőfokú oktatási intézményben tanuló pályázók meghívást kapnak a DUE XI. országos táborába, amelyet 1992. július 6–19. tartunk Lakiteleken

*

Beküldési határidő: 1992. február 28.
Cím: 1022 Bp. Bimbó u. 7. DUE

*

További információk:

DUE Ifjúsági Kommunikációs Iroda, Módszertan irodaház, Bp. VIII., Köbányai u. 21. fsz. 4.
Tel.: 113-7020/2606 H-P: 12.00–18.00.

A rendszerváltás óta megjelent sajtótermékek címadásáról

Az elmúlt időben nemcsak társadalmi rendszerünk, hanem sajtónk is jelentősen megváltozott. Rendkívüli módon elszaporodtak a lapok, és az eddig megszokott, normatív nyelvhasználatól néha erősen eltérő nyelvi formákkal találkozhat az olvasó. Társadalmunk pluralizálódása a nyelvhasználatban is megmutatkozik, s ennek hű tükré a sajtó.

Hosszabb ideje általános jelenség, hogy köznyelvünkben elszaporodóban vannak a szleng nyelvi elemek. Ezúttal egy igen szembeötlő jelenségre kívánom felhívni a figyelmet, néhány lapcím nyelvének a normától való eltérésére. A szöveg címek természetüknél fogva a figyelem középpontjában állnak, nagyhatású nyelvi jelenségek. Különösen érvényes ez a lapcímekre, ezért is kell talán az eddigieknél nagyobb figyelmet szentelni ezeknek.

A hagyományos lapcímeiktől (*Népszabadság, Kortárs, Magyar Nemzet*) eltérően újabban megjelentek a hosszú, néha még predikatív szerkezetet is tartalmazó címek. (A példákat a Magyar Sajtó 1990/10. és 19. számaiban

közzétett 1990. január 1-jétől augusztus 31-ig bejegyzett lapok bibliográfiájából vettem. Zárójelben esetleg a kiadót és a kiadás helyét közlöm.) *Pl. A Ti Lapotok* (Nyíregyháza); *Piliscsabán ez az újság* (Klotildliget Egyesület, Piliscsaba); *Mi Újság Fényszarun* (Tanács, Jászfényszaru); *Ha-Ha-Ha Ezen Nevet az Ország* (Petit Kft., Budapest); sőt van olyan lapcím is, amelyben még írásjelet is feltüntetnek: *Mennyivel megy?* (Budapest). A cím helyett álló mondat szokatlan jelenség.

Igen változatos a lapcímek szófaji összetétele. A megszokottól eltérően találunk kötőszókból állót: *De* (SZDSZ Salgótarján); névmásból állót: *Amazok* (Liszt F. Műv. Közp., Ózd); hangutánzó szóból és indulatszóból állókat: *Puff* (Budapest), *Cupp* (Globo Kft., Budapest), *Tschin-Bumm* (Budapest, ez utóbbi cím írásmódjával is meglehetősen sajátos); sőt időhatározó-szóból álló lapcímet is találtam: *Most* (Összefogás I.p. Kisszöv., Gömör). Megjelentek a köszönést, helyeslést kifejező címek is; ezek jobbára idegen, de széleskörűen elterjedt kifejezések: *Helló Balaton* („A HELYZET” Rt., Pécs); *Oké*

(Hungaropop Safari Club, Budapest). Különösen szokatlan, igénytelen, erősen informális, mozaikszószerű, egyéni rövidítéseket tartalmazó címek is vannak a listán: *Budaörsi Szocszóló* (MSZP Budaörs); *SITIP* (Salgótarjáni Ifjúsági Iroda); *Rá'Zene* (Rákosmenti Zenebarátok Egyesülete, Budapest).

Sajnos ennél sokkal durvább példák is vannak, amelyek még az előzőeknél is formabontóbbak, igénytelenebbek, nyelvünköt teljesen idegenek, egyéni nyelvi alkotások, az adott kontextusban – tehát mint lapcím – teljesen szokatlanok, ezért szerintem szlengnek kell tekinteni őket. Néhány példa erre: *Exit* (Törökszentmiklós); *Voilà* (Laura Kft., Budapest); *Holiday* (Budapest); *Love N°1* (International World Line Kft., Budapest); *Suli Dumák* (Jászdózsa, Ált. isk.); *Balhé* (Eger); *Spór* (Budapest); *Pletykacska* (Koma Kft., Budapest); *Pszt! Magazin* (E E Kft., Budapest).

Ezek után már csak az a kérdés, hogy mikor jön el nyelvünkben is az igazi rendszerváltás.

Bódi Zoltán

Felhívás

Bizony gyakorta vetünk csodálattal teli pillantást nyugati szomszédaink gazdaságára. Az osztrák kereskedők élelmességét, ügyességét, szolgálatkészségét, rutinos, kulturált magatartását különösképpen irigyeljük. A nagy magyar bevásárlórohamoknak köszönhetően némelyikük még nyelvünkkel is ismerkedni kezdett. A határmenti Billa üzletekben pedig immár több mint egy esztendeje magyar nyelvű feliratok hirdetik: „Bolti tolvajok ellen kivétel nélkül feljelentést teszünk, és az okozott káron kívül 300 ÖS megfizetésére kötelezzük” (ti. őket). Ám sógoraink kereskedői közt jó néhány rossz tanuló is akad, akik még most sincsenek tisztában grammatikánk és helyesírásunk alapvető szabályaival. A deuschkreutzi Schlecker vegyeskereskedésben (Bahngasse 6.) például a következő szöveget olvashatjuk (betűhíven közlöm):

„Senki sem szereti ha meglopják, ezért, a mi üzlethelyiségeinkben képzett Detektívek által, állandóan figyelem alatt vannak!!!

Minden üzletlopás be lesz jelentve a csendőrségnél azonkívül minden lopás által képzelt kár ért 500 ÖS illetéket kell fizetni”

Nem kívánom a feliratot értelmezni (főleg a második mondat szorulna magyarázatra – ha mondat egyáltalán, hisz nem zárja le írással); nem akarom durva, az embert személyében és nemzetiségében is sértő jellegét taglalni; s nem szólok „ellentételezésül” a Sopronba bevásárolni járó osztrákok némelyikének viselkedéséről sem. Csupán van egy javaslatom: Rendezzünk gyűjtést, és a befolyt összegből vásároljuk meg Schleckeréknek a Kis magyar nyelvtant és a helyesírási szabályzatot, így legközelebb nem okoz majd gondot nekik az efféle szövegek megfogalmazása.

K. R. R.

Te Nagy Manitou!

Csodálatos „mesevilág” tárul szemünk elé May Károly indiánregényeiben. S ha egy még nem olvasott kötetet veszünk is kezünkbe, a szereplők jó részét régi ismerősként üdvözölhetjük.

Legalább is így volt ez 1990-ig. Ám ekkor újabb fordítások láttak napvilágot, melyek készítői előtt – bár ne legyen igazam! – alighanem csak egyetlen cél lebegett: minél hamarabb végezni a munkával, piacra dobni a könyvet, s a többi az utcai könyvtárak dolga. A gyöngye, alacsony színvonalú, egy Karl Mayt valamennyire is ismerő olvasó számára élvezhetetlen fordítások talán legnagyobb bűne a közismert, jól bevált nevek megváltoztatása (pl. *Medveölő* helyett *Medvevadász* stb.). Erőltetettnek tűnik egyes – korábbi fordítók által szándékosan, a stilisztikai hatás érdekében meghagyott – tulajdonnevek lefordítása is, pl.: *Old Death* helyett *Öreg Halál*, *Nso Csi* helyett *Szép Nap* stb. Még szerencse, hogy *Winnetou* nevét nem próbálták meg magyarosítani (bizonyára nem volt kéznél korszerű apacs-magyar szótár).

A szenteste címmel megjelent May Károly fordításnak (Altay M. munkája; lektorálta: Krisztián Imre, Budapest. 1990. Média kiadó) viszont, igaz, ami igaz, jelentős „érde-me” is van: kiválóan használható, ha a helyesírási buktatókat akarjuk tanulmányozni. De félre a tréfával! Inkább kétségbe kellene esnünk, hogy a nyelvhelyességi bakik mellett e regényben több mint 250 helyesírási hiba van!

Valamennyit felsorolni a terjedelmi kötétségek miatt lehetetlen; ehhez egy egész könyvre lenne szükség. Csupán ízelítőül

említek meg néhányat: „– Éljen May Károly! – kiabálták.” Helyesen: – Éljen May Károly! – kiabálták. „Tegye le oda az asztalra.” Helyesen: Tegye le oda az asztalra! (Nem stilisztikai okokból maradt el a felkiáltójel az idézett mondatokban, ez a szövegkörnyezetből világosan kiderül.)

„Sokallta, és ötvenezret kínált.” Helyesen: *Sokallta*, és ötvenezret kínált. „És ezek a gonosztevők még arra is el vannak készülve, hogyha kell, elteszik láb alól a rászédett öregot és unokaöccsét.” Helyesen: És ezek a gonosztevők még arra is el vannak készülve, hogy ha kell, elteszik láb alól a rászédett öregot és unokaöccsét. „Míg így gondolkoztam, a *céllövő verseny* már nagyban folyt.” Helyesen: *céllövő verseny*.

„Úgy látszik elmentek.” Helyesen: Úgy látszik, elmentek. „Megnéztem a kottát és felkiáltottam.” Helyesen: Megnéztem a kottát, és felkiáltottam. „Hát nekem öcsém, nagyon tetszett ez a kis szerzeményed és elvittem a zeneműkereskedőkhöz. Azoknak is tetszett. Kiadták és itt a kész kotta.” Helyesen: Hát nekem, öcsém, nagyon tetszett ez a kis szerzeményed, és jobb lenne: így, ezért stb.) elvittem a zeneműkereskedőkhöz. Azoknak is tetszett. Kiadták, és itt a kész kotta.

A helyesírási bakikat a mű lektora sem javította (javította) ki, a könyv mégis forgalomba került. Hogy miként lehetséges ez? Azt csak a Nagy Manitou tudhatja...

Kiss Róbert Richard

NÉVTANI TÖPRENGÉS

A Nemzeti Sport egyik múlt évi száma között egy levelet, amelyet a Radnai Béla szakközépiskola Gépíró és Gyorsíró Szakiskolájának a III. E) osztályos tanulói írtak alá, egészen pontosan: huszonöt tizenhét-tizenyolc éves ifjú hölgy.

1. Az ok, ami írásra késztet, ez: a 25 alárónak 19-féle keresztnéve van, szóval feltűnő, hogy milyen nagy az úgynevezett névszóródás az osztályban. A 25 lány ezeket a keresztnéveket viseli: vezet a *Katalin* (négyüknek a neve), van 3 *Tímea* és 2 *Ildikó*, majd egy-egy *Ágnes*, *Andrea*, *Anita*, *Beáta*, *Csilla*, *Dorottya*, *Erika*, *Éva*, *Gabriella*, *Hedvig*, *Krisztina*, *Lili*, *Márta*, *Regina*, *Teodóra*, *Zsuzsanna*. Túlzás lenne ebből a névlistából általános érvényű következtetéseket levonni, néhány szabályossága azonban tanulságot szolgálhat a mai névadást illetően.

a) Ami a hagyományos nőneveket illeti, úgy tűnik, a *Katalin* tartja magát a népszerűségi listán, sőt átveszi a régen meglehetősen egyeduralkodó *Erzsébet* és *Mária* trónját. Rajta kívül az 1967-ben nevenként kétezernél többször előfordult *Ágnes*, *Andrea*, *Erika*, *Éva* és *Zsuzsanna* is megőrizte „jelenlétét”. (Az 1967-i adatok tekintetében Ladó János Magyar utónévkönyvének a közléseire hivatkozom.)

b) Úgy tűnik, a névadók érdeklődése megmaradt a magyaros nevek iránt. Ezt bizonyítja a két *Ildikó*, valamint a *Csilla* meg a *Dorottya*.

c) A névadó közönség változatlanul vonzódik az idegen hangzásúnak mondható nevekhez. Van *Andrea*, *Anita*, *Beáta*, *Erika*, *Hedvig*, *Krisztina*, *Regina*, *Teodóra* – ide venném a *Gabriella* nevet is.

d) A 19 névből néhány 1967-ben nagyon is ritkának számított. Ilyen a *Lili* (akkor 5 volt), *Teodóra* (26), *Regina* (33), *Dorottya* (43). Bizvást ide sorolhatjuk a *Hedvig* nevet is (1967-ben mindössze 93 kislány kapott *Hedvig* keresztnévet). A ritka, tehát „különösen csengő” nőnevek iránt valószínűleg megnőtt az érdeklődés a lányok születésének az időportájában (1972–73-ban), ezt bizonyítja, hogy ilyen a nevek negyed-része.

2. Van két másik tanulság is, ebből az egyik a tárgyilagos elemzés körébe tartozik.

a) Nevezetesen ez: megszűnt a lányoknak adható nevek tömbösödése. Az 1967-ben született kislányok jórészt a négyezernél gyakoribb *Éva* és *Mária*, valamint a majdnem négyezernyi előfordulású *Ildikó* néven osztoznak. Jóllehet a III. E) osztálybeli négy *Katalin*, három *Tímea* és a két *Ildikó* azt bizonyítja, hogy divatnév ma is van, az a tény, hogy 25 lány 19 néven neveződik, ezt is jelzi: színesebb, sokoldalúbb lett mára a magyar nőnévadás ahhoz az állapothoz viszonyítva, amely fél évszázaddal korábban jellemezte.

Az említett öt, 1967-ben még ritkának tekinthető utónév arra is figyelmeztet, hogy a

hazai nőnévadás ki akar törni a régi tradíciókból. Talán nem túlzás megállapítanunk, hogy az 1967-ben túlságosan gyakorinak mondható, hagyományos *Anna*, *Erzsébet*, *Ilona* helyét is elfoglalták a ritkaságuk miatt talán előkelőbbnek tekintett keresztnévek.

b) A másik tanulságot inkább személyes indítékaim mondatják el velem, nem névtani megfontolások és nem statisztikus elemzések. A fülemnek nagyon is idegen névként hangzó *Anita*, *Hedvig*, *Regina*, *Teodóra* helyett szívesebben láttam volna a magyaros *Anikó*, *Etelka*, *Orsolya*, *Piroska* vagy *Tünde* lányneveket. – Annak persze örülök, hogy maradt egy-egy *Ágnes*, *Márta* és *Zsuzsanna*, mert nagy kár lenne, ha ezek a szép, kellemes hangzású nevek kipusztulnának a magyar nőnévadásból. Sajnálom viszont, hogy az *Erzsébet*, *Ilona*, *Mária* már-már elveszőben van, meg is lep, hogy ennyire kiestek a névadó szülők kegyéből. – Nem bánám, ha a mássalhangzó-torlódásos *Andrea* és *Krisztina* név hátterbe szorulna, – a *Gabriella*-t sem siratnám a kiáltó idegensége miatt.

Az a tény pedig, hogy az aláíró lányoknak közel harmada a *Katalin* és a *Tímea* néven osztozik, arra figyelmeztet, hogy a divatnév varázsa örök életű. Csak az egyes időszakokban fölkapott nevek cserélődnek, a divatozás szokása ugyanúgy jellemző a névadásban, mint minden másban.

F. Kovács Ferenc

Félreértelmezés

Emlékiraibaiban W. Churchill elmondja, milyen sok előnyt jelentett a háborúban, hogy a britek és az amerikaiak közös nyelven beszélnek. Mégis előfordult – teszi hozzá –, hogy órák hosszat vitakoztunk, mire kiderült, hogy ugyanazt akarjuk, csak másként értelmeztünk egyes kifejezéseket.

Az efféle félreértések és viták – sajnos – nem szűntek meg a háborúval, s külföldre sem kell értük mennünk. Ha föllapozzuk az újságokat, hallgatjuk a rádió, tévé vitaműsorait, gyakran találkozunk egyazon közlés különböző magyarázatával, tévedések helyreigazításával. Már új szóhasználat is alakult ki az ilyen viták okára: ez a *félreértelmezés*.

Nemcsak a politikai, közéleti kérdések adnak okot félreértelmezésre: mindennapi életünkben is gyakran találkozunk vele. Egy fiatal házasember beadta motorját javításra a szomszédos műszerészhez, aki szó-kás szerint üzenetet küldött, amikor elkészült a javítással. Az üzenetvivő gyerek jelentette az ajtót nyitó néni-nek, hogy *megvan a motor*. A néni örömmel újságolta a hazatérő fiatalasszonynak, hogy *milyen szerencse, megkerült a motor!* Az asszonyka azonban öröm helyett bosszankodott, hogy férje eltitkolta a motorlopást. A szegény férjnek volt mit hallgatnia, mire szó-

hoz jutott, és sikerült tisztáznia a félreértést. Mindez azért, mert a küldőnc nem pontos kifejezést használt. Bizony, sokszor vagyunk hasonlóan felületesek, hanyagok.

Kétségtelen, a pontos, egyértelmű megértést nehezíti, hogy sok szavunknak több jelentése van. (Ez szükségszerű, mert sokkal több dolgot, fogalmat, jelenségeket kell naponta megjelölnünk, mint ahány szó rendelkezésünkre áll.) Egy szokásos példa: ez a *toll drága*. Bizonytalan, hogy golyóstollat akarunk-e vásárolni, vagy paplanba, párnába való pehelyfélék közt válogatunk. A megoldás egyszerű, meg kell toldanunk a szövegkörnyezetet (kontextust); pl. így: ... *mégsem lehet vele jól írni*. Az ilyen pontosítás persze hosszabbá teszi a közlést, pedig, rohanó, türelmetlen korunkban fontos követelmény a rövidség. Szerencsére van egy jó segítőnk, mely lehetővé teszi a fölösleges szövegelemek elhagyását. Ez az úgynevezett beszédhelyzet (szituáció). Példánk esetében a papírboltban, illetőleg a paplankészítőnél nincs szükség kiegészítő szövegre.

Az élő beszéd sodrában hajlamosak vagyunk arra, hogy a hirtelen fölötölülő gondolatok megzabolázása nélkül, fölösleges kitérőkkel tűzdeljük tele közlésünket. Ha egy utca vagy intézmény holléte felől érdeklő-

dünk, legtöbbször készséges, de bonyolult tájékoztatást kapunk. De írásban is szívesen töltjük meg mondandónkat lényegtelen, semmitmondó kifejezésekkel. Igaza van Kosztolányinak, hogy az iskolában azt kellene megtanítani, mit lehet elhagyni egy mondatból.

Tehát pontosság és rövidség a két sarkpont, amelyek közt meg kell találnunk a célra vezető, ha úgy tetszik, az arany közepet. Valljuk be, nem könnyű. Ha tömörségre törekedve azt mondom: *Hosszas keresés után teljesen kimerülve találta meg a gyermeket*, nem lehet tudni, ki volt kimerülve, a gyermek-e, vagy a kereső. (Tehát mondatomat át kell alakítani; pl. így: ... *a teljesen kimerült gyermeket*, illetve *teljesen kimerült, mire megtalálta a gyermeket*.)

A közlési szándéknak pontosan megfelelő szavakat, kifejezéseket kiválasztani, a megfelelő szerkezeti formákat megkeresni, a fölösleges, zavaró elemeket kiküszöbölni, egyszerűen világosan és röviden beszélni és írni tehát nem egyszerű feladat. De aki közösséghez szól, és igényt tart a kisebb vagy nagyobb nyilvánosság figyelmére, annak válnia kell a fáradságot és felelősséget, hogy szavának hitele, súlya legyen.

Benkő László

Ismerik-e a „közismert” szavakat?

Az utóbbi időkben is tovább fokozódik a televízióban, rádióban, sajtóban az idegen szavak, szakkifejezések használata, hiába hangzanak el figyelemztetések, felhívások, hogy legtöbbjüket közérthető magyar fogalmakkal lehet helyettesíteni. Feltehető, hogy a társadalom tekintélyes része nem is tudja az idegen szavak helyes értelmezését.

A fentiek vizsgálatára módomban állt 22 érettségizett, nővérképzésen részt vevő ifjú hölggyel 12 – rendszeresen használt – idegen szó magyar jelentését leírni. Az eredmény lehangoló: 22-ből az alábbi szavakat nem ismerte:

konszenzus: 18
kompromisszum: 1
kommunikáció: 1
agresszió: 1
alternatíva: 15
irritál: 6
pluralizmus: 17
média: 18
szolidaritás: 6
progresszió: 21
konceptió: 20
konfrontáció: 19

Igaz, hogy a megkérdezettek közül egy sem tanult latint, de mégiscsak érettségizettek voltak. Számuk csekély bizonyos következtetések levonására.

hoz; de ha meggondoljuk, hogy társadalmunk nagyobb része csak az általános iskolát végzi el, feltehető, hogy igen jelentős azoknak a száma, akik abból, amit naponta olvasnak vagy hallanak, a számtalan idegen kifejezés miatt keveset értenek meg. Pedig az idegen szavak helyett közérthető magyar megfelelőket is lehetne használni (például a *konszenzus* helyett az *egyetértés*-t).

Az orvosok is rendszeresen beleesnek abba a hibába, hogy a hozzátartozók felvilágosításakor, népszerű előadásokon, a nagyközönség részére készült kiadványokban latin szakkifejezéseket használnak. Ezt elősegíti az, hogy egyre több lesz a „közismert”-nek nyilvánított orvosi fogalmak száma.

Ezért egy másik alkalommal ugyanezen személyektől tizennégy olyan latin orvosi kifejezést kérdeztem, amelyeket általában közismertnek szokás tartani. A 21 megkérdezett közül az alábbi szavak értelmét nem ismerte:

absztinencia: 19
agnoszkál: 21
analóg: 20
balneológia: 15
exploráció: 19
trepanál: 21
trankvilláns: 14

aggravál: 20
amorf: 16
apátia: 19
drén: 21
proszektor: 19
vivisekció: 21
kázus: 14

Ez az eredmény még megdöbbentőbb, mert a nővérelöltek az érettségi után féléves egészségügyi képzésben vesznek részt, és értelmes, törekvő fiatal nőkről van szó. A fenti szavak ismerete nyilván megkívánná a latin nyelv tanulását.

Nyelvünkbe egyre jobban áramlanak be az idegen – főleg angol – szavak; az újságokban angolul hirdetnek, az üzletek feliratai alapján mintha nem is Magyarországon volnánk; némi túlzással szólva: lassan már egymást sem fogjuk megérteni. Csak egyet tehetünk. Használjuk a magyar szavakat, ha már megvannak (például az *abortusz* helyett a *vetélés*-t); s ha egy fogalomra még nincs megfelelő magyar kifejezés, éljünk a nyelvújítás lehetőségével (így született például a *számítógép*, az *úrhajó*), és csökkentsük a „közismert” szavak számát.

Hargitai Rezső
(Székesfehérvár)

Ínyencségek az elválasztások boszorkánykonyhájából

„A magyar nyelvtannal megbirkózott a számítógép...” – adott hírt az RTV-újság a tévé tudományos magazinjának egyik tavaszi műsoráról, és én somolyogva fedeztem fel a lapszélre írt hitvesi megjegyzést: „Azt tapasztalom, hogy nem!”

Az észrevételt nyilván az sugalmazta, hogy a technika mindenhatóságába vetett hitet ugyanebben a lapszámban rögtön megrendítette néhány olyan elválasztási hiba, amelyet az egyszerű halandó a maga természetes eszével sohasem tudna kitalálni: így lett a *kis-ujjból* szó a nyomtatásban *ki-sujjból*, és hogy az osztrákok se panaszkodhassanak a mellőzés miatt, a salzburgi *Festspielhaus*-ból *Fests-pielhaus*.

Ez a felfedezés engem is felajzott további ötletes elválasztási módok szorgos keresésére; akarom mondani: „felajzott”, mivel egy – nemzeti szimbólumaink közelmúltbeli kifigurázását lelkesen védelmező – cikkben a nőnemű anygal és a hímnemű ördög jelzőjeként az elválasztásnak ezzel az ékes formájával találkoztam. A továbbiakban olyan napisajtóbeli meglepetésekre is leltem, hogy nemcsak *lak-unk*, hanem *tud-unk* is, és ezek a szülemények bi-

zony újak, nem *töb-béves* példák, habár az olvasószerkesztői gondatlanság nyilván már korábban is *fen-nállott*. (Talán az ügyészséget kellene felkérni, hogy *áll-apítsa* meg a tényállást...)

Ha azonban valaki azt gondolná, hogy a számítógépes technika leleményessége az idézett példákkal kimerült, akkor nagyon tévedne. Egyes esetekben sikerült az eredeti szónak az elválasztás révén teljesen új értelmet adni, szinte megízlelni a teremtés magasztos örömét.

Így például a *vérontással* szó *vé-ron-tással* formája elébünk varázsolja a megszeppent kis nebulót, aki egy V betűt akart felírni a táblára, de hát ezt az egyetlen betűt is elrontotta szegény.

A *tanárok* szó *tan-árok-ká* alakítása kezdő régészeket juttat az eszünkbe, akik – gyakorolván hivatásukat – éppen *tan-árkot* ásnak vagy ásatnak.

Bár kellő gyakorlata van, eddig még a Pénzügyminisztériumnak sem támadt olyan fura ötlete, hogy a lázas állapotot és a rágás lehetőségét is adóval sújtja: márpedig a *lázadó* szó *láz-adó* formája és a *fogadó* szó *fog-adó*-vá alakítása erre utal.

Ha a *szentélyem* egyben a *szent-élyem*, az ember olyan fölöttébb tisztességes hajadonra gondol, akinek gyenge a helyesírása: hiszen az *éjem* szót *ly*-nal írta.

A *szervizzel* szó *szerv-izzel* alakja leginkább egy mohó nagyevőnek lekvárral bekent orrát idézi fel képzeletünkben.

Bár humoros példákat említettem, valójában szomorúan látom, hogy szinte köznapi jelenséggé vált sajtóinkban a helytelen elválasztások tömege. Ez bizonytalanságot kelthet az olvasóban, és igen hátrányosan befolyásolhatja helyesírási érzékét. Említést érdemel viszont az is, hogy a hibák egy-egy újságon belül nem egyenletesen oszlanak meg: egyes írásokban (például a vezércikkekben) ritkán fedezhető fel helytelen elválasztás. Addig is tehát, amíg az Édes Anyanyelvünkben Seregy Lajos által legutóbb ismertetett ellenőrző és javító program, a Nyelv-Ész használata általánossá válhat, fokozott jelentősége van a technikai hibák elhárításában a minden részletre kiterjedő gondos szerkesztőségi munkának.

Tiszaváry Ervin

Közép-Kelet-Európa

„Helyünk Európában” címmel Grétsy László azt a véleményét fejtette ki lapunk hasábjain (2. sz. 17), hogy hazánk nem Közép-Kelet-Európa, hanem Kelet-Közép-Európa része. Szerinte „A Közép-Kelet-Európa elnevezés nem jó, mert azt sugallja, hogy Magyarország Kelet-Európának a közepén van”, s a nyelvi elemzés „egyértelműen a Kelet-Közép-Európa forma mellett szól”.

Ezt az egyértelműséget én megkérdőjelezném, szerintem ugyanis mind a két sorrendű megjelölés helyes vagy legalábbis elfogadható. Mind a kettő Európának ugyanazt a részét jelöli, csak más-más szemléletmód érvényesül bennük. Ha ezt olvasom: *Kelet-Közép-Európa*, valóban Közép-Európa keleti részére gondolok; *Közép-Kelet-Európa* ellenben számomra – és azt hiszem, sokunk számára – Európának a „közép-kelet”-jét jelenti, vagyis Közép-Európában a Kelet-Európával összekapcsolódó részét. Ha ránézünk Európa térképére, s tekintetünkkel balról jobbra haladunk, ott is előbb van Közép-Európa, és csak utána Kelet-Európa, ugyanúgy, mint a *Közép-Kelet-Európa* megjelölésben.

A kétféle megjelölés különbségét nyelvtanilag úgy lehet érzékeltetni, hogy a *Kelet-Közép-Európa* szókapcsolatban az első tag (*Kelet*) mint jelző alá van rendelve a kettős utótagnak (*Közép-Európa*); a *Közép-Kelet-Európa* szókapcsolatban viszont az egymásnak mellérendelt két tag (*Közép-Kelet*) együttesen jelzője az *Európa* utótagnak.

Szerintem a *Közép-Kelet-Európa* szókapcsolat első két tagja között olyanféle viszony van, mint a *Kál-Kápolna* vasútállomás kötőjellel összekapcsolt jelzői tagjai között. *Kál* községnek és *Kápolna* községnek a közös vasútállomása egyformán tartozik mind a két községhez; vagyis nyelvtanilag nézve: az állomásnév kettős-jelzői tagjának (*Kál-Kápolna*) részei között nem alárendelő, hanem mellérendelő a viszony. Hasonló szerkezetűek az összetett megyeneveink is: *Komárom-Esztergom megye*, *Hajdú-Bihar megye*; valamint az olyan háromtagú földrajzi nevek, amelyekben az első két tag közötti mellérendelő viszonyt nagykötőjellel érzékeltetjük: *Német-Lengyel-alföld*, *Somogy-Tolnai-dombság*. További analóg példákat keresve, végül az ilyen földrajzi nevekre gondolok: *Északkelet-Európa*, *Délkelet-Európa*. Ahogy ezek Európának az északi, illetve déli részét jelölik, úgy a *Közép-Kelet-Európa* megjelölés földrészünk „közép-keleti” részére vonatkozik. Az utóbbiban az előbbiekkal szemben azért kell az első helyen is kötőjelet tennünk, mert az *északkelet* és a *délkelet* szótól eltérőleg *középkelet* szó nincs a ma-

gyarban: ennek két eleme (*közép-kelet*) csak alkalmi szókapcsolatot alkot.

Megvallo, hogy számomra a *Közép-Kelet-Európa* természetesebb megjelölés, mint a *Kelet-Közép-Európa*, hiszen az utóbbihoz hasonló szókapcsolatokat (*Nyugat-Közép-Európa*, *Észak-Közép-Európa*, *Dél-Közép-Európa*) nem használunk.

Fogadjuk el tehát, hogy a *Kelet-Közép-Európa* megjelölés mellett a *Közép-Kelet-Európa* is helyes nyelvi forma, minthogy ez az utóbbi nem Kelet-Európának a középső részét jelenti, hanem Európának a „közép-keleti” részét: azt, ahol Közép-Európa és Kelet-Európa összekapcsolódik. Hazánkra vonatkoztatva, a *Kelet-Közép-Európa* szókapcsolat kettős utótagjával „közép-európaiságunkat” emeljük ki, a *Közép-Kelet-Európa* megjelöléssel (közép-kelet + Európa) pedig „európaiságunkat” hangsúlyozzuk. Szövegeinkben néha az egyiket, néha meg a másikat érezzük helyénvalóbbnak. A kétféle sorrend nem földrajzi, hanem csak stilisztikai különbséget fejez ki.

Pásztor Emil

A térségünket jelölő két megnevezés használatának megoszlása a sajátban, a politikai és a tudományos nyelvben most kb. fele-fele; de újabban mintha inkább a *Kelet-Közép-Európa* felé kezdene billenni a nyelvhasználati mérleg nyelve. A földrajzi nevekkel foglalkozó nyelvtudományi és földrajztudományi testületek bizonyára örömmel ismernék meg minél több olvasónk véleményét.

A rovatszerkesztő

Éber szemmel, füllel

A mellplasztika Frankeinsteine

Az az úr, akire az újság cím-írója gondolt, *Frank* ugyan, de nem *Einstein*, hanem *-enstein*. A Nobel-díjas fizikus, a relativitáselmélet megalkotója viszont az *Albert* keresztnévet szokta használni, mivelhogy így hívták... Ám ha már ilyen felemásra sikeredett a névforma, azt mindenképpen tudni, érezni kellett volna, hogy a birtokos személyjel itt nem *-e*, hanem *-je!* (Beküldte Deák Ferenc salgótarjáni olvasónk.)

Palóc nagymonográfia

1991-ben nyelvjárástudományunk számára is adódik egy centenáris megemlékezés lehetősége. 1891-ben jelent meg a magyar nyelvjárások első tudományos igényű és megalapozottságú munkája, Balassa József A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése című könyve. Természetesen már ebben is markánsan elkülönülő egységként szerepel a nyelvjárások között a „palóc nyelvjárás”.

Két évtizedes munka gyümölcseként végre megjelent a palócságról szóló igen tekintélyes mennyiségű anyagot tartalmazó összefoglalás: a Palócok. A négykötetes (többkilós) munkán a megjelenés év-számaként 1989 szerepel, de a teljes négy kötet csak 1991 legelején volt először kézbe vehető. A szerkesztő és a két évtizedes munka irányítója, szervezője: Bakó Ferenc.

A négy kötet témafelosztása a következő: I. Kutatástörténet, föld és nép (ebben foglal helyet Balogh Lajos tanulmánya a palóc nyelvjárásokról), II. Újkori történelem és népi társadalom, III. Termelés és a javak felhasználása, IV. Ritus és folklór.

Balogh Lajos tanulmányában először elkülöníti egymástól a palóc nyelvjárásokat (belső tagolódás), majd nyelvi szintenként vizsgálja a nyelvjárás jelenségeket. Végül szól a nyelvjárások jelenlegi állapotáról. Időközben megjelent Tóth Imre Ipoly menti (palóc) tájszótár című munkája is (Budapest, 1987), ezzel a két munkával a palócság nyelvének dokumentálása dicséretesnek mondható.

Ugyancsak ezt kell állítani a Palócok most megjelent négy kötetéről is. A magyar nyelvjárás-néprajzi csoportoknak aligha van még egy ilyen terjedelmes és alapos monográfiája, mint a Palócok, talán csak Bálint Sándor szegedi monográfiáival említhető egy sorban. Külön ki kell emelni a küllemet is. Igényes a külső megjelenés, rengeteg a fénykép és az ábra. A könyvespolcoknak dísz, a nyelvész és néprajz iránt érdeklődőknek fontos alapvető szakirodalom lesz a Palócok.

KELETEN KÉL A NAP

A szerző hasonló címmel megjelent könyvéről – melyhez László Gyula írt ajánló előszót – ez évi első számunkban már beszámoltunk.

A jelenlegi hivatalos állásponttól eltérő véleményét a szerző kérdésére, és azzal a szándékkal adjuk közre, hogy semmit sem akarunk elhallgatni vagy eltitkolni olvasóink előtt.

Könyveimben oly sok témakörrel foglalkozom, hogy azokat igen nehéz egyetlen előadás keretében közös nevezőre hozni. Ezért nem is vállalkozhattam egyébre, mint csupán rövid tartalmi áttekintésre, egyes fontosabb részletek bővebb bemutatásával.

Az 1. kötetet, mondhatnám, mintegy módszertani alapvetésnek szántam, amelyben felsorolom és megokolom az eddigi őstörténeti és nyelvfejlődési-nyelvhasználati módszerek elégtelenségét, majd megkísérlem új oldalokról közelíteni ezekhez a kérdésekhez, olyan vizsgálati metodikával, amely meggyőződésem szerint sokkal ésszerűbben meg-alapozott, főleg pedig tetemesen átfogóbb, komplexebb az eddigi alkalmazott kutatási módszereknél. Hogy ez mennyiben sikerült, annak eldöntését az olvasóközönségre kell bíznom.

A kötet 1. fejezetében röviden felvázoltam az utóbbi évtizedek régészeti eredményeit a minket érdeklő nyugateurázsiai térségben, amelyekből evidens módon következik, hogy az európai tudományosságban az elmúlt 150 évben alkalmazott őstörténeti és nyelvfejlődési elméletek szöges ellentétben állnak a régészeti konkrét tárgyi tényeivel.

A 2. fejezetben az indogermanisztika őstörténeti és nyelvészeti alaptéziseinek keletkezésével, általános elterjedésével foglalkozom, bemutatva egyszerre mind azt is, hogy ezeknél az őstörténeti és nyelvfejlődési, nyelvhasználati vizsgálatoknál szinte sehol sem alkalmaztak kielégítően megalapozott, valóban tudományosnak tekinthető módszereket, s e hiányos módszertani alapvetés következtében a 20. sz. derekára így kialakult általános őstörténeti és nyelv-tudományi koncepció úgyszólván egyetlen részletkérdésben sem tud felmutatni szolid, tényszerű bizonyítékokat, hanem csupán különféle, többé-kevésbé tetszetős hipotézis-láncolatokat, amelyek elsősorban és legfőképpen az indogermán nyelveken beszélő népek történelmi és nyelvi kultúr-prioritásának eleve tényként feltételezett szemléletére épültek fel. – Hangsúlyozni szeretném, ebben a fejezetben mindenütt lehetőleg arra törekedtem, hogy önmagukban szemlélve mutassak rá az indogermanisztika őstörténeti és nyelvészeti alaptéziseinek belső ellentmondásaira, mert ily módon sokkal plasztikusabban mutatkozik meg az igen fontos tudománytörténeti mozzanat, hogy a 19. sz.-i és 20. sz. eleji indogermanisztikai kutatás gyakorlata még a korabeli ismeretanyagba beágyazva, – valamint az akkori indogermanisták által fennhangoztatott elvi-módszertani követelmények tükrében sem tekinthető tudományosan megalapozottnak és tárgyilagosnak, hanem a jelek szerint csupán az előbb említett indogermán kultúr-prioritás hipotézisének alátámasztására és bizonygatására szolgált, mégpedig igen gyakran a tudományos kutatásban megengedhetetlen eszközök igénybe vételével, mint pl. forrásfélremagyarázás, forráselhallgatás, sőt nem egyszer forráshamisítás is. (Vö. öfelnémet *b – p, d – t*.) Mindehhez járulnak azután az 1. fejezetben ismertetett újabb régészeti tények, amelyek végérvényesen bebizonyították, hogy az európai tudományosság 1945 előtt képviselt szemlélete, őstörténeti és nyelvfejlődési elképzelései velejéig elhibáztak voltak, s az újabb vizsgálatoknak mindkét téren (azaz nyelvészet, őstörténet) teljesen új alapokból kell kiindulniok.

A 3. és a 4. fejezetben az ún. hangtörvények és szabályos hangváltozások látszólagos érvényességének mélyebb, szélesebb körű nyelvi összefüggéseit mutatom be,

konkrét nyelvi példákkal sokszorosan igazolva, hogy ezek a hangváltozások túlfüggőként nem időbelileg egymás után következnek be – mint az akadémikus nyelvészet véli –, hanem egyidejűleg, egyugyanazon nyelven belül is tömegesen kimutathatók, vagyis egészen nyilvánvalóan nem a nyelvek időbeli fejlődését jelzik, hanem legelső sorban jelentéstani, szemantikai szerepük van: nevezetesen egy-egy általános jelentésű, gyűjtőfogalom jellegű szó alapszóval-hangzóinak megváltozásával az eredeti tőszóhoz jelentésselileg közel álló újabb szavak keletkeznek. Pl.: a német „Garten” (kert) szó eredetileg *sövény*, *fonadékot*, *bekerített helyet*, *kerítést* jelentett. Az indogermán hangtörvényes nyelvészet e szó származását így vezeti le: ógörög *chórtos* (bekerített hely, karám), ebből *ch h* „hangfejlődéssel” latin *hortus* (kert), ebből további *h g* „hangfejlődéssel” gót *garda* (karám), majd ófelnémet *garto* (kert) végük mai német *Garten*.

Íme, mondják, az egzakt hangfejlődés, pontosan ugyanúgy, ahogy Grimm hangtörvényei a gégehangoknál előírják: *k* vagy *ch h g*.

A valóságos nyelvi helyzet azonban egészen másképpen fest. A *g, k, h* gégehangok mindhárom variációja ugyanis az előbb felsorolt nyelvek mindegyikében megtalálható, mégpedig igen közeli jelentésárnyalatok megnevezésére.

Ógörög *goryt-os* (tegez; azaz fonadék), *kyrt-e* (fonadék), *kyrt-ia* (kosár), *kart-alos* (kosár), *chort-os* (karám).

Latin *goryt-us* (tegez), *crat-is* (fonadék), *hort-us* (kert).

Ófelnémet *gart* (város; azaz „bekerített hely”) *gart-o* (kert), *kratt-o* (kosár), *hurd* (fonadék), *chrezz-o* (szekérkas).

Mai német *Gart-en*, *Kratt-e* (kosár), *Krätz-e* (hátikosár), *Hürd-e* (karám).

E példa egyúttal megmutatja azt is, hogy a hangtörvényekkel és az időbelileg egymás után bekövetkezőnek gondolt szabályos hangváltozásokkal az egyes nyelvek jelentéstaniilag szorosan egybetartozó szócsaládjai közül nyelvenként csak egy-egy szót tudnak kiragadni és „szabályos hangfejlődési” sorba állítani, míg az illető szócsaládok összes többi szavait külön-külön a szóbokortól függetlenül szemléljük.

A hangváltozások ezen elsődleges szemantikai szerepének felismeréséből logikusan következik, hogy valóban módszeres, komplex nyelvhasználatok csak úgy végezhetők, ha az egyes nyelvekben megtalálható, hangtanilag és jelentéstaniilag szerves összefüggésben álló szócsaládokat együttesen vizsgáljuk, s így vetjük egybe más nyelvek szintén összességükben szemlélt hasonló szóbokraival. Ezt a nyelvviszsgáló eljárást legegyszerűbben *szemantikai-fonetikai nyelvhasználati módszernek* nevezhetjük, – gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit, a nyelvcsaládi határokon túl mutató nyelvviszágálatok vetületében is, az 5. fejezetben vázoltam fel.

A II. kötettel, amelyben a finnugor eredetű magyarság nyelvészeti elképzeléséből kinőtt magyar őstörténeti konstrukciók visszásságait és ellentmondásait tárgyalom, nem akarok most hosszasan foglalkozni. Az ott szőnyegre kerülő kérdések általában – legalább is nagy vonalakban – amúgy is közzismertek, s ha valakit egyes részletek közelebbről érdekelnek, az előadás után bővebben elbeszélgethetünk róluk. Ezért csak arra szeretnék nyomatékosan támutatni, hogy őstörténetkutatásunk olyan földrajzi térségekben keresi az urali-finnugor népek őshazáját, illetve pontosabban őshazáit, mert hiszen akkurátosan megkülönböztetik a Kr.e. 6000–4000 közé gondolt urali ősnépet és ősnylet, valamint a 4000 és 2000 közé helyezett finnugor ősnépet és ősnylet, a megfelelő külön őshazákkal együtt, amely területeken a régészeti kutatások jelenlegi állása szerint a Kr.e. 4000-et megelőző időkben nem éltek emberek, 4000–2000 között pedig csak gyér paleolitikus-mezolitikus csoportok mutathatók ki, amelyek száma az újabb etnográfiai kutatások egyértelmű tanúsága szerint nem haladta meg – de nem is haladhatta meg – a halász-vadász-gyűjtőgető

gazdasági fokozatnak megfelelő 0,04–0,1/km²-es népsűrűséget. Hangsúlyozom, ezek a népsűrűségi adatok a halász-vadászokra vonatkoztatva nem hipotézisek, mint pl. az urali-finnugor ősnép és ősnyelv elképzelése, hanem a különböző, még nemrégiben is halász-vadász fokon állt izolált népcsoportoknál végzett etnográfiai vizsgálatok során megállapított tények, amelyek egyszerűen abból következnek, hogy egy adott terület halai, vadai, ehető bogyói – pontosabban mondva ezek évi szaporulatai ill. terméshozamai – csak a fenti gyér lakosság megélhetésére elégségesek. A 0,04–0,1/km² közötti tetemes ingadozás abból adódik, hogy a népesség száma mindenütt és mindenkor a földrajzi környezet kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb ökológiai adottságainak függvénye. Így pl. a 0,1/km²-es maximum csak kivételesen kedvező ökológiai viszonyok mellett érvényes, mint amilyeneket a trópusi-szubtrópusi vidékeken találunk, ahol a banán, datolya, kókuszdió a szó szoros értelmében ölébe hullik a gyűjtőgetőnek. Ebből viszont az is következik, hogy a finnugrisztika által nyelvészeti spekulációk segítségével hazaként kijelölt Oka-Káma-Bjelaja környéki területeken – nem is beszélve a Hajdú Péter féle alsó Ob menti tundráról – az előbb említett népsűrűségi adatoknak csakis az alsó szegmentumával, vagyis nagyjából csak 0,04–0,06/km²-es népsűrűséggel számolhatunk, mégpedig egészen az ottani mezolitikum végéig, kb. Kr.e. 2000 tájáig. Szemléltető példaként ez a népsűrűség azt jelenti, hogy a mai Magyarország kb. 93 000 km²-es területének megfelelő bármely északkelet-európai vagy északnyugatazsiai térségben Kr.e. 2000-et megelőzően csupán mintegy 3720–5580 főnyi halász-vadász népesség talált magának megélhetést. De még ha a lehetséges maximális 0,1-es népsűrűséget vennénk is alapul – amely azonban, mint előbb láttuk, ezekre az északi területekre vonatkoztatva aligha képzelhető el –, akkor sem jutnánk többre 9300 főnél 93 000 km²-en. Úgy gondolom, nem kell bővebben bizonygatnom, hogy ilyen alacsony népsűrűség mellett semmi esetre sem beszélhetünk ún. alapnépességeket, még kevésbé nagyobb területeken többé-kevésbé egységes közös alapnyelvek kialakulásáról, amint a finnugrisztika teszi. A száraz valóság tehát az, hogy mivel Kr.e. 4000 előtt a régészet megállapítása szerint a Volga nyugat-keleti irányú felső folyásának szélességi fokától északra sem Kelet-Európában, sem Nyugat-Ázsiában nem éltek emberek, a finnugrisztika Kr.e. 6000–4000 közé helyezett urali ősnépét és ősnyelvét – akár a Kámánál, akár az Ob menti tundrán – mindenestől a mesék világába kell utalnunk, a Kr.e. 4000–2000 tájára kikövetkeztetett ún. finnugor ősnépét és ősnyelvét pedig – igen enyhén szólva – teljesen valószínűtlen hipotézisnek kell neveznünk.

A III. kötet témái közül feltétlenül ki szeretném emelni az 1. fejezetet, amelynek külföldi szakirodalmi adataiból egyértelműen kitűnik, hogy a modern nemzetközi őstörténet- és nyelv kutatás legnevesebb kapacitásainak egész sora az utóbbi 40–50 évben elvi-módszertani megfontolások és metodikai elemzések alapján kerekelt elvetette az indogermán nyelvcsaládfa hipotézisét, de a közös ősnép és ősnyelv elképzeléseit is. Kiderült, hogy az indogermán nyelvek, több mint valószínű areális nyelvszövetségek módjára, lassan és fokozatosan alakultak ki, nagyjából a Kr.e. 3/2. évezred fordulóját követő időkben, s végső konszolidálódásuk csak a Kr.u. 1. évezredben fejeződött be. Ugyiszintén kimutatták – mégpedig szintén alapos, elvi-módszertani elemzések útján –, hogy a feltételezett indogermán ősnyelv hangtörvényes alapon megkísérelt rekonstrukciója a priori lehetetlen.

Ezek az újabb indogermanisztikai felismerések számunkra, azaz finnugor vonatkozásban, óriási horderejűek, mert nem kevesebbet jelentenek, mint az egész finnugrisztika teljes csődjét, és pedig mind őstörténeti, mind nyelvészeti vonalon.

Először is az urali-finnugor nép- és nyelvcsalád egész időrendi konstrukciója, a 6–8000 éves urali, a 4–6000 éves finnugor és a 3–4000 éves ugor ősnépek és ősnyelvi foko-

zatok, elválaszthatatlanul összefonódnak az indogermanisztika egykori időrendi elképzeléseivel, ősnépi és ősnyelvi fokozatainak kronologizálásával. A finnugrisztika nyelvcsaládi időrendje ugyanis egyedül és kizárólag egy sor olyan szón alapul, amelyek számos indogermán nyelvben és ugyanakkor a finnugor nyelvek jó részében is megtalálhatók. Ezekről a szavakról az indogermanisztika annak idején azt állította, hogy a még osztatlan indogermán nyelv közös szókincséhez tartoznak, ill. egyes esetekben a már kivált indo-iránt ősnyelvhez. Mivel pedig e szavak sok finnugor nyelvben is megvannak, úgy okoskodtak, hogy ezeket a szavakat még a finnugor egység korában kellett átvenniük a finnugoroknak, vagyis a finnugor ősnyelv nagyjából egykorú volt az indogermán ősnyelvvel, ill. az indo-iránt ág önállósulásának kezdeteivel. Az indo-iránt ág kiválasztását pedig annak idején kb. 3000 tájára tették, mivel a rekonstruált közös indo-iránti szókincsben nincsenek földművelési szavak, s ebből arra következtettek, hogy még a földművelés megismerése előtt kellett elszakadniuk a többi indogermántól. A földművelés kezdeteit ugyanis akkoriban a 4. évezredre becsülték. Pusztán ezen indogermán nyelvészeti spekulációk alapján került tehát a finnugor alapnyelv is kb. Kr.e. 4000–2000 közé. No már most, miután az indogermanisztika feladta az indogermán ősnép és ősnyelv hipotézisét, s az indogermán nyelvek kialakulását areális nyelvkiegyenlítődként szemléli, amelynek kezdetei a Kr.e. 2. évezred elején foghatók meg legkorábban, milyen jogon, főleg pedig milyen tudományos bizonyítékok alapján beszél a finnugrisztika továbbra is változatlanul Kr.e. 4000–2000 közötti finnugor alapnyelvről? Hiszen egész időrendi konstrukciója teljes egészében az egykor indogermán időrend elválaszthatatlan függvénye, azzal együtt áll vagy bukik.

A második, még az előzőnél is döntőbb csapás azáltal érte a finnugrisztikát, hogy a modern nyelv kutatás kimutatta: a közös ősi indogermán nyelv hangtörvényes rekonstrukciója – még ha lett volna is valaha ilyen nyelv – a priori lehetetlen. Hangsúlyozom, hogy bár az indogermán nyelvek számos igen régi nyelvemlékkel rendelkeznek, amelyek – ha a még nem teljesen indogermanizálódott, de már periindogermán névvezetést hettitát is ide vesszük – már a Kr.e. 2. évezred derekán feltűnnek, ennek ellenére a modern indogermanisztika mégis megállapította, hogy elvi lehetetlenség még ezekből a valóban ősi és tekintélyes számú nyelvemlékekből is egy közös ősi nyelvallapotot rekonstruálni.

Hogyan is állunk tehát ilyen körülmények között a finnugrisztika által hangtörvényes alapon visszakövetkeztetett közös urali, finnugor és ugor alapnyelvekkel, amelyekkel nyelvészeink mint konkrét ősnyelvekkel számolnak, sőt velük kapcsolatban egyenesen „végérvényesen bebizonyított” nyelvi és népi leszármazásról, az ezekbe az ősnyelvi fokozatokba besorolt rekonstruált hangalakokról pedig mint „megdönthetetlen nyelvtörténeti tényekről” beszélnek? Hogy mit ért a finnugrisztika „nyelvtörténeti tények”-en, az az alábbiakból hamarosan kiderül. Vegyük ezért sorra a valószínű nyelvi tényeket.

A magyar nyelv legrégibb emlékei 940 táján jelentkeznek, Konstantin császár néhány fennmaradt neve és közszava (pl. *Atelkuzu*) képeiben. Ezután jó fél évezredes űr következik a finn nyelv 16. sz.-i első emlékéig, majd további 200 éves megszakítással feltűnnek a többi kisebb-nagyobb finnugor nép nyelvemlékei is a 18–19. sz.-ban. Vagyis magyarán mondva, a finnugor nyelveknek a magyaron kívül gyakorlatilag nincsenek nyelvemlékei, érte ezalatt olyan szövegeket, amelyekből a nyelv hangtörvényes alapon feltételezett fejlődésére vonatkozatható adatok kihámozhatók lehetnének, ami pedig a hangtörvényes, szabályos hangváltozások nyelvviszsgáló módszer nyelvi visszakövetkeztetései elsődleges és elengedhetetlen előfeltétele. A helyzet ugyanis az, hogy a finn nyelv a 16. sz. óta gyakorlatilag semmit sem változott, a többi pedig csak annyiban, hogy ezek a töredéknépek és nyelvek a 19. sz. óta az eloroszosodás többé-kevésbé előrehaladott állapotában leledzenek,

tól Indiáig és az Altájig. Ezt a folyamatot pontosan úgy kell elképzelnünk, mint ahogyan az utóbbi évszázadokban Észak-Amerika gyarmatosítása végbement. A földművelő, állattenyésztő, később már fémművességgel is rendelkező telepések vagy leigázták vagy kiirtották, vagy pedig egyre északabbra szorították a helyben talált igen gyér számú primitív halász-vadász hordákat, éppúgy, mint Amerikában is történt az indiánokkal.

E ponton feltétlenül hangsúlyozni szeretném azt az emi-nens fontosságú antropológiai tényt, hogy az ún. kaukázusi-európid nagyrassz, azaz a fehér emberfajta földrajzi elterjedettsége Nyugat-Euráziában szinte pontról-pontra megegyezik azokkal a területekkel, amelyekre a régészeti leletek tanúsága szerint a tömeges előázsiái neolitikus és korai fémkori gyarmatosító hullámok az idők folyamán eljutottak. Ez pedig a bizonyosságot megközelítő valószínűséggel arra vall, hogy Európa és Nyugat-Ázsia lakossága túlnyomó többségében ezen Előázsiából érkezett földművelő gyarmatosoktól származik. S itt kapcsolódik bele ebbe a globálisan szemlélt őstörténeti képbe az az első pillantásra valóban meglepő körülmény, hogy az Előázsiából ismert legrégebb kultúrnyelv, a szumér, szinte minden nyugateurázsiai nyelvben százsámra menő szoros szótári párhuzamokkal rendelkezik. Ezeket a nyelvi összefüggéseket az akadémikus európai nyelv- és őstörténetkutatás – s így természetesen a finnugrisztika is – dilettánsok és megszállottak fantáziaszüleményeiként értékeli, és kutatásukat teljesen tudománytalan hóbortnak bélyegzi. Legfőbb érve e nyelvhaszná-lítások ellen az, hogy ilyesmi szöges ellentétben áll a hang-törvényekkel és a szabályos hangváltozásokkal, mivel a kérdéses szumér szavak 4–5000 éve távlatában sem mutat-nak fel úgyszólván semmilyen hangeltolódásokat, hanem túlnyomórészt megegyeznek a mai nyelvek velük összeve-tett megfelelő szavainak hangalakjaival, ill. csak lényegtelen különbségeket árulnak el. A másik ellenvetés szerint a szu-mér csak átmeneti jellegű jelentéktelen szigetnyelvecske lett volna, amelyet csak a mai Irak déli felében használtak egy ideig, nyilvánvaló tehát – állítják –, hogy semmi esetre sem lehet kontinentális méretű masszív nyelvi hatásaival számol-nunk a nyugateurázsiai nyelvekben.

Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, össze-vetve az Előázsiából kiindult, évezredekken keresztül hullám-szerűen többszörösen megismétlődő tömeges gyarmatosí-tások régészeti kétségsbevonhatatlanul bizonyítható té-nyével, valamint ezen belül a IV. kötetemben bemutatott, több mint 2000 évig tartó abszolút szumér kulturális és nyel-vi dominanciával Előázsiában, továbbá az előbb említett, szintén megcáfolhatatlan antropológiai adatokkal, végül – de nem utolsósorban – pedig azzal az igen magas fokon valószínűsíthető felismeréssel, hogy a hangtörvények min-den jel szerint nem a nyelvek belső lényegéből fakadó tör-vényszerűségek, és az ún. szabályos hangváltozások szintén nem a nyelvek időbeli fejlődésének csálthatatlan bi-zonyítékai, hanem elsősorban és legfőképpen a szavak szemantikai szétágazódását tükrözik, nos, ha mindezen szempontokat figyelembe vesszük, alaposan megfontoljuk és józanul mérlegeljük, akkor a kérdéses összefüggések a szumér és a mai nyelvek között egyszerűen érhetőkké, sőt egyenesen szükségszerűen elvárhatókká válnak. Ilyen kö-rülmények között tehát éppenséggel az akadémikus nyelv-szet- és őstörténetkutatásnak a szumér nyelvhaszná-lítások elleni fenti érvelési módját nevezhetjük fantáziaszülemény-nek, vagy akár tudománytalan hóbortnak is, mivel meggyő-ződésem szerint igen nagyfokú őstörténeti ignorancia kell annak feltevésére, hogy az előbb említett ismételt tömeges előázsiái gyarmatosításoknak semmiféle nyelvi nyomai nem maradtak volna fenn.

Végeredményben tehát ezek a régészetiileg egyértelműen kimutatható tömeges előázsiái gyarmatosítások teszik elen-gedhetetlenné a szumér nyelv fokozott figyelembe vételét, mégpedig nem csak szumér-magyar, ill. szumér-finnugor vi-szonylatban, hanem éppúgy a többi nyugateurázsiai nyelv-

csoport, nyelvcsalád nyelvkutatási, nyelvhaszná-lási vizsgá-lataiban is. Vagyis – s ezt jól jegyezzük meg magunknak – nem valamiféle különbejáratú szumér-magyar nyelvrokoni-tásról, vagy netalán népi leszármaztatásról van szó, hanem ennél sokkal de sokkal nagyobb horderejű nyelvtörténeti kérdésről. Nevezetesen arról, hogy a még ma is tömegesen található, igen szoros és frappáns szumér nyelvi megfelel-ések Nyugat-Eurázsia szinte minden nyelvében, régészeti és őstörténeti ismereteink mai fokán csakis egy ősi nyelvi koi-né, azaz nyelvközösség, ill. „lingua franca” egykori létezésé-vel magyarázhatók az előázsiái térségben, ottani neolitikus és korai fémkori időkben. E nyelvközösség nyelvi elemeinek tömege az Előázsiából kiindult földművelő, majd később már fémművességgel is rendelkező gyarmatosokkal jutott el Európa és Nyugat-Ázsia délebbi területeire, s az ő szállítás-helyeken az idők folyamán egyfelől saját belső fejlődés út-ján eleinte dialektusokra, később önálló külön nyelvekre oszlott, másfelől pedig a halász-vadász őslakosság nemze-tiségi, törzsi nyelvei a közöttük vagy közvetlen szomszédsá-gukban élő Előázsiái gyarmatosok nyelvjárásait többé-kevésbé eltorzítva – pidginizálva – kisebb vagy nagyobb mér-tékben átvették, ill. beépítették saját nyelvszerkezetükbe, odaidomították a maguk hangrendjéhez.

Ha most ezt a nyelvtörténeti szemléletet a magyar és a finnugor nyelvek rokonsági viszonyaira átvisszük, ez ma-gyarán azt jelenti, hogy az ún. urali-finnugor nyelvcsalád esetében nem genetikus, tehát leszármazásbeli nyelvrokonsággal állunk szemben, hanem csupán sok kis paleolitikus-mezolitikus halász-vadász közösség eredetileg különálló nemzetiségi nyelveinek egy délről érkezett, elsőpró kultúrfő-lénnyel rendelkező földművelő-állattenyésztő-fémműves népcsoport nyelvének domináns areális hatásaira bekövet-kezett részleges kiegyenlítődéséről, azaz egy ún. areális nyelvsvölvetségről beszélhetünk éppúgy, ahogy ezt az újabb tárgyilagos indogermanisztikai kutatások az indoger-mán nyelvek kialakulása mikéntjének esetében is megmu-tatták. Ez a konvergens nyelvi fejlődés eleinte nyilván csak a mindennapi érintkezés szükségleteire korlátozódott, vala-mint a cserekereskedelemben (prémek!) elengedhetetlen kölcsönös megérthetőség fogalomkörére, s csak hossza-sabb egymás között vagy egymás mellett élés és állandó, rendszeres kapcsolatok révén fokozatosan került sor arra, hogy a déli kultúrnyelv szavai és nyelvtani elemei tömege-sebben átjutottak és beépültek az őslakosok nyelvjárásai-nak szerkezetébe és hangrendjébe.

Ez a déli eredetű kultúrnyelv pedig a régészeti leletek ta-núsága szerint azon telepések nyelve volt, akik Kr.e. 2000 és 1500 között több hullámban és tömegesen előzőnlőtték a Dél-Ural vidékét és az Oka, Káma, középső Volga, Ufa, Ural, Ob, Irtyis folyók mellékét (Balanovó, Abasevó, gerenda-vázás és katakombasíros kultúra, Andronovó). A telepések zömmel Transzkaukázsiából és a Kubán-kultúra területéről érkeztek, a keletebbi, Ob-Irtyis vidéki csoportok pedig a dél-turkesztáni korai bronzkori kultúrkörből (Namazga IV–V. peri-ódusa), azaz az előázsiái őskultúrák elsődleges gyarmati te-rületeiről, amely helyeken az előázsiái telepések már az 5. évezredben meghonosították az élelemtermelő gazdasági formát. Magam e déli, végső fokon előázsiái eredetű Volga-Ural-Ob vidéki korai bronzkori gyarmatosok nyelvét tekin-tem a magyarban található tömeges szumér nyelvi párhua-mok forrásának. E tekintetben teljes mértékben csatlako-zom László Gyula azon nézetéhez, hogy a finnugor nyelv-lánc részleges areális egységesedésének forrása az ősmag-yar nyelv lehetett, ennek domináns hatásaira egyenlítődték ki többé-kevésbé az egyes finnugor törzsek eredetileg kü-lönböző nyelvei (Őstörténetünk, 43. o.). Míg azonban L. Gy. a szvidéri kultúra népességével kapcsolja össze az előma-gyarokat, addig én e dél-Urali gyarmatosokban látom a ma-gyar nép és nyelv fokozatos kialakulásának legkorábban megfogható kezdeteit.

Götz László
(Előadás Szentendrén, 1987. jún. 26.)

A FIRKÁLÁS NYOMAI A NÉPKÖLTÉSZETBEN

A mai – különösen – városi falfirkálások (nemzetközi terminussal: graffitik) előzményeit a magyar népköltészetben is nyomon követhetjük. Természetesen a népköltészetben megöröklített jelenség inkább tekinthető valamilyen mágikus vagy praktikus célzatúnak, mint a városok közterületeinek fálát elcsúfító falfirkálások.

Van egy népdalunk, amelynek első változatát Erdélyi János már a múlt század közepén följegyezte. Ebben a firkálások egyik korai nyomát fedezhetjük föl:

Kinek nincsen szeretője, babája,
Menjen kiel a zöld erdőbe, magába,
Írja fel a falevéltre, magára,
Hogy nincs neki szeretője, babája...

*

Írja fel a falevéltre bújába,
Hogy nincs neki tiszta inge, gatyája.

Ebben a népdalban a „falevéltre írás” a firkálás egyik fajtájának tekinthető. Más népdalokban a temető vaskapujára, a fa törzsére való felírás parancsa fogalmazódik meg:

Kinek nincsen szeretője,
Menjen ki a zöld erdőre,
Szakasszon egy falevelet,
Adja annak, akit szeret.

*

Kinek meghalt szeretője,
Menjen ki a temetőre,
Írja fel a vaskapura,
Hogy szívének mi a bújja.

Ezt a székelőföldi népdalt egy ehhez hasonló felszólítást megfogalmazó szeged-alsótanyai gyűjtésű népdal követi:

Kimögyök a zöld erdőbe,
Fejszét vöszök a kezembe,
Belevágom a száraz fába,
Én vagyok az igaz árva.

A fa levelére, kérgébe való írás, a temető vaskapujára írt üzenet mindenképp, a nyilvánosságához szóló panasz, a belső fájdalom, szomorúság kivetítése. A fák kérgébe manapság sokszor láthatunk szívet és monogramokat rajzolva. Egyesek átlósan nyilat rajzolnak a szívbe, s a részletek kedvelői esetleg nagy vércsöppeket pingálnak alá.

Valószínűleg ősi, mágikus eljárást tükröznek a népdalok és a mai gyakorlat. A szeretett kedves nevének „beke-rekítése” a mágia ősi eszköze: a firkáló („fakarcoló”) ezzel kívánja örökre ma-

gáának a szeretett lényt. A kör a későbbiek során alakulhatott át szívvé, a szerelem romantikus jelképévé, s innen már csak egy lépés Cupido, illetve Ámor szerelmi nyilazásának átvétele. „Vérző” szívvel sokszor találkozhatunk a mai firkálások ábra- és szöveganyagában. A szerelmi vallomások egy részét szívesen fogadják a szív rajzába. Olyan szöveg is előfordul, amely megmagyarázza a szimbólumot: „Vérző szívből szeretjük egymást, Katalin és Pista”.

A mágikus múlt mellett a népdalokban a fájdalom kivetítésének igénye lappang. Arról van szó ebben az esetben, hogy a szerelmi fájdalmat nem illik, nem szokás szóban „kibeszélni”, viszont valakinek csak el kell mondani. A „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” érzése ez.

Újabb jelenség Kalotaszentkirályon az, hogy a legények újévkor falfirkálásokkal köszöntik a lányokat. Egyszerű esetben csak annyit írnak, kretával, korommal a falra, hogy „B. ú. é. k.”, ám különböző emlékversek, rigmusok is születhetnek:

Piros rózsza lilium,
Kinek írom, csókolom.

*

Száraz ágon döglött veréb,
Emlékversnek ez is elég.

*

Élj boldogul mátkáddal,
Azzal a nagy marhával.

Az efféle csúfolkodó szövegek természetesen nem válnak díszére a háznak, a házbelieknek. Ezért már kora hajnalban igyekeznek az ott lakók mésszel eltüntetni, ami nem mindig sikerül. A falusiak pedig korán reggel elindulnak bámészkodni, megtekinteni az újévi falfirkálásokat, s nagyokat mosolyognak szókimondó jellegükön.

Régi magyar népszokás, hogy január 6-án, háromkirályok napján a gazda vagy a pap felír három betűt az ajtóra: G. M. B., azaz Gáspár, Menyhért, Boldizsár nevének kezdőbetűit. A néphit szerint ezt nem volt szabad letörölni, mert megvédett a villámcsapástól és a boszorkányok rontásától.

A magyar faluban a firkálások leggyakoribb helyszíne a kocsmá. Egy szegedi szólás meg is örökölte: „Kend is fő van a Csúriná” az ajtóra pingálva”. E szólásban az a kocsmai szokás őrződött meg, mely szerint a

hitelben ivó nevét és fogyasztását krétával az ajtóra írják. Ugyancsak erre a szokásra vezethető vissza az a szólás: „Sok van a rovásán”. A rovás az elfogyasztott ital mennyiségére utal. Aki nek sok van a rovásán, az már sokat ivott hitelbe.

A kocsmaiban, csárdákban a falakon más üzenetek, alkalmi versek ugyanacsak lehetnek. Móricz Zsigmond eddig még publikálatlan szatmári gyűjtésében (amely várhatóan egyszer megjelenik az újrindított Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatban) szerepel a következő magosligeti balladisztikus népdal:

Gesztény Jóska nagy betyár volt,
Míg ezen a világon volt,
Feldöltözött krinolinba,
Úgy ment Eger városába.

Felírta a bótajtóra,
„Itt vásárolt Gesztény Jóska.
Megfizeti a Jehova,
Aki erre nem jár soha.”

A firkálás ebben az esetben egyfajta „bátorságpróba” is. A betyár „krinolinban”, vagyis szoknyában, nőnek öltözve, álrühában bemelegszik a megveszék helyre, kirabol egy üzletet, s jelet hagy maga után. Ez a „bátorságpróba” kicsit emlékeztethet bennünket arra a nagyvárosi graffiti-hósterre, mely szerint a legnagyobb dicsőség a legszigorúbban őrzött közterületen firkálást elhelyezni. Amerikában például ilyennek számít a bankok falára írt grafiti.

A fizetéssel, hitellel kapcsolatban számos firka született az idők során. Állítólag a gyáli kocsmá falán nem is oly régen még ez a rigmus díszelgett: „Szevasz haver, ez itt Gyál, itt egy kocsmá, itt igyál”.

A népdalokban és a népszokásokban fölbukkanó firkálásokra való utalások azonban elszórtak, ritkák. Csak különleges alkalmakkor és csak bizonyos helyeken fordulhatott elő a magyar faluban, hogy közterületre, falakra firka kerüljön. Ilyen különleges esetnek tekinthető a belső fájdalom „kivetítése”, néhány mágikus jel, egyes helyeken tréfás újévi versek. A magyar falu hagyományos közössége a falakat elborító firkálásokat nem tűrte meg, a közösség figyelme vigyázta a közterületeket. A firkálások, graffitik „terepe” a nyilvánosság figyelme alól ideiglenesen kivont közterület; ahol nem működik a hagyományokon alapuló közfigyelem és „közfegyelem”.

B. G.

Olvasóink írják

Tisztelt Szerkesztőség!

Gyakran nézem a tévét és hallgatom a rádiót. Továbbá rendszeresen olvasok újságot. Ezen foglalatosságaim során arra a megállapításra jutottam, hogy Magyarországon ismét nyelvújítás, pontosabban ellen-nyelvújítás kezdődött. Ugyanis egyre inkább azt tapasztalom, hogy jól bevált, lehet, hogy éppen a másfél századdal előbb alkotott magyar szavak helyett idegen szavakat használnak. Íme néhány példa: *verseny tárgyalás* helyett *tender*, *irányzat* helyett *trend*, *tüntetés* helyett *demonstráció*. Nem sorolom tovább, hiszen rengeteg van. Még cifrább a helyzet akkor, amikor a szónok, a nyilatkozó, az előadó ugyanazt a fogalmat vagy dolgot előbb az idegen szóval, majd annak magyar megfelelőjével fejezi ki egyszerre. Ezzel megmutatja, hogy ő mennyire járatos, de a gyengébbek kedvéért rögtön hozzáteszi a magyar szót is. Ennél már csak az a szebb, amikor – bizonyítván ezzel saját tudatlanságát – a két szó közé kötőszót tesz. Fültnője voltam annak, hogy valaki egy könyv megjelenését *aktuálisnak és időszerűnek* mondotta. Távol áll tőlem a nyelvi puritanizmus, de *túlzásnak* tartom azt a folyamatot, amely a pesti cégtáblákon megy végbe. A *butik* mellé felsorakozott a *shop*-ok serege. A ruházati boltok jellegtelen cégereit most a bécsi *Kleider Bauer* cég neve ékesíti. Bauer cégtulajdonos nevének feltüntetése ellen nincs kifogásom, de *Kleider* = *ruhák*. Nem kivétel ez alól a visszafelfejlődés alól a sportnyelv sem. A napokban egy vívóversenyéről szóló tudósításban szó esett a *kadet* korcsoportba tartozó versenyzőkről, holott ezek az ifjú sportolók nem voltak tagjai sem az egykori orosz forradalmi demokrata (konsztyitálnűj demokrat) – népszerű nevén *kadet* – pártnak, sem az egykori magyar hadsereg legfiatalabb testületének, a katonai középiskolának. Csakhogy a *kadet* az idegenszó-kedvelőnek szében hangzik, mint a *serdülő*.

Szívélyes üdvözléssel:
Dr. Del Médico Imre

* * *

Kedves Barátaim!

Érdeklődéssel olvastam F. Kovács Ferencnek „A visszaidegenítés van soron!” című írását az Édes Anyanyelvünk 1991. évi 2. számában. A cikk mondanivalójával nagyjából egyetértek, de az egészében véve hasznos és tanulságos írás egy kisebb pontatlanságát, úgy érzem, helyesbítenem kell. A *rakkolás*-ról van szó. A szerző így ír: „A csapatsportok barátai használják ezt a szót olyan együttesek minősítésére, amelyek sohasem adják fel, állandóan rohannak, rohamoznak. A *rohanás*, *rohamozó* szavak közül akármelyik beválna a *rakkolás*, *rakkolás* helyett.”

Megjegyzésem a következő. A *rakkolás* a Szirmay-féle A magyar tolvajnyelv szótára (1924) szerint: nehéz testi munka; *rakkolni*: gürcölni. Tehát nem jelent rohamozást. Jómagam 1927, azaz tízéves korom óta járok (most már csak jártam!) meccsre. Akkoriban *rakkoló* játékosnak mondták pl. az MTK–Hungária jobbfedezetét, Rebrót, aki „zseniális” húzásokra nemigen volt képes, de végigmelózta, végigfutotta, végigrobotolta, végiggürcölte a mérkőzéseket. A *rakkolás* szó szerintem ma is ugyanazt jelenti, mint hat–hét évtizeddel ezelőtt.

Üdvözléssel:
Balabán Péter

* * *

Tisztelt Szerkesztőség!

Reagálni szeretnék az Édes Anyanyelvünk ez évi 2. számának egyik cikkére. (Egy kutatási jelentés margójára –

Gondolatok az erdélyi menekültek nyelvhasználatáról.) A cikket Bartha Csilla írta. Megdöbbenem azon a közlésen, hogy Magyarországon nem ismerik a *laská-t* a levestészta kifejezésére. Persze ő nem általánosított ennyire, de írása mégis ezt sugallta. Hát ez nagy tévedés! Édesanyám közép-szabolcsi, családuk Szabolcs és Hajdú határán lakik (Tiszadadán), ahol bizony gyermekkoromban igencsak használatos volt a *laskatészta* kifejezés, a *paszuly* pedig egyenesen mindennap használatos szó volt. A „tíztáspaszuly” meg a „káposztás paszuly” meg a „tört paszuly hagymával” mindennapi eledele volt a népnek. Igaz, azóta eltelt 30 év, és sok régen használatos szavunk mára már kikopott – sajnos –, de azért nem vált ismeretlenné. Vagyis tessék nekem elhinni, van Magyarországon még *laskatészta*, meg *paszuly* is, meg *murok* is, legföljebb nem Budapesten. Dehát nem is „budapestiül” kell nekünk beszélnünk, hanem magyarul.

Egyébiránt pedig tisztelettel adózom áldozatos munkájukért, amit édes anyanyelvünk védelmében végeznek. Munkájukhoz erőt, egészséget és nagy-nagy kitartást kívánok:

Horváth Tiborné
Keszthely

* * *

Tisztelt Szerkesztőség!

F. Kovács Ferenc A visszaidegenítés van soron! című cikkéhez kapcsolódva két magyarító javaslatom van. Úgy vélem, a *bowling* helyett meg kellene próbálni elterjeszteni a *gyepteke* szót, a *karate* helyett pedig a *tenyérívás-t*. Mindkettő rövid és a sportág lényegét jól, tömören kifejező szó. Van remény a meggyökereztetésükre.

Üdvözléssel:
Dr. Petheő Károly
Budapest

* * *

Pigment és tangens

Balkay László vasokleveles főmérnök (1076 Budapest, Garay u. 7.) írja levelében a következőket:

„Számos esetben találkozom ezzel a szóval: *pigment*. Jó nyelvrézkű és nagy nyelvtudású volt a főnököm mindig ezt mondta és írta helyette: *pigmens*, mint ahogy a német *Tangent* helyett is azt mondjuk: *tangens*. Melyik a helyes?”

Válaszunk: a helyes a *pigment* és a *tangens*. Hogy miért? Egyrészt azért, mert ezek terjedtek el, másrészt pedig azért is, mert ezek nem azonos típusú szavak. Igaz, mindkettő latin eredetű, de más jellegűek. A *pigment* a festék, festőanyag jelentésű latin *pigmentum*-ból ered, annak csonkult változata, mint ahogy nyelvünkben a közép-latin *regimentum*-nak – igaz, német közvetítéssel – *regiment* felel meg. Ennek kétségtelenül ellene lehet vetni, hogy a matematikai, illetve a műszaki nyelv 'körselet' jelentésű szava, amely a latin *segmentum*-ból való, nálunk nem *segment*, hanem *szegmens*, és az építészeti szaknyelvben is *ornamens*-nek nevezik az ilyen-olyan díszítőelemet, holott a latin *ornamentum*-ból származik, de tudnunk kell, hogy az említett szavakba voltaképpen tévesen került be a latin *-ens* igenévképző. A *tangens* szóba viszont nem tévesen, mivel ez a szó egészében egy latin melléknévi igenév; azt jelenti: érintő. Persze a matematikában már egyéb jelentése is van; ott egy szögfüggvénynek a neve.

A lényeg az, hogy a *pigment* és a *tangens* egyaránt kifogástalanok, a variánsként említett *pigmens* és *tangent* viszont a magyarban nem szokásos, nem is ajánlatos.

Grétsy László

* * *

Mindig van ötös a lottón! „A nevetséges, logikátlan megfogalmazások és szavak ellen szólok” – írja levelében Tyukodi Attila (1223 Budapest, Barátcinege u. 6.). Azaz: a nyelv és a logika mindig izgalmas és (látszólag) ellentmondásokat is tartalmazó viszonyával foglalkozik. Nem csak olvasónkra jellemző ez – a nyelvvédelem jó szándékából fakadó – szemlélet. Évszázadok óta keresik az „egyszerű” nyelvhasználók is az összhangot a „józan ész” (a formális logika) és az élő nyelv szokás (a nyelvi norma) között.

A **Mindig van ötös a lottón!** példája jól érzékelteti, hogy a beszéd nem szótárból történő szóösszeállítás, hanem a társadalmi érintkezés „terméke” (s persze alakítója is). Az – szó szerint – igaz, hogy *egyes, kettes, hármas, négyes, ötös, hatos ... kilencvenes* mindig megtalálható a lottószelvényen, hiszen azon kilencven szám van. Tehát minden héten van ötös (is) ... De! A mindennapi nyelvhasználatban – a lottóval kapcsolatban – az *ötös* azt jelenti, hogy *öt találatos* (szelvény). S ha ez így van, nem logikátlan, nem értelmetlen az olvasó által kifogásolt mondat: „A héten nem volt ötös a lottón.”

Mivel a levélíró gazdag gyűjteményt küldött be nekünk, kiemelünk ebből még néhány más típusú példát a nyelv és a logika hiányolt „egybevághóságára”. „Szörnyű bűntény nyomára bukkantam!” – folytatódik a levél. – Ha ugyanis a *tojássampon* tojás tartalmú, akkor mi van a *gyermeksamponban*? Ez jelentéstömörítő összetétel: 'gyermkeknek való vagy gyermekek részére készített sampon'. A formális logika tehát mást mond, mint a nyelv, a szóalkotás belső logikája!

A helyzet, a közlés konkrét (tárgyi) megjelenése is világossá teheti a szöveget, tehát nem szükséges a nyelvi „tűjelölés”. A 20 százalékos ételecet címkéjén ez olvasható (s ezt kifogásolja levélírónk): „*Szembefröccsenéstől* óvakodjunk!” A javasolt *szembefröccsenéstől*, tehát a birtokos személyjellel bővített forma kétségtelenül jobb, pontosabb, de az előbbi is elfogadható, hiszen a felirat egyértelműen az ecetre utal, s nem értelmezhető úgy e figyelmeztetés, hogy a *szembefröccsenéstől* még a tiszta vízű tengerben is félünk kellene...

Koltói Ádám

* * *

Alkalmából vagy alkalmával?

Mikor írjam azt, hogy *alkalmából*, és mikor használjam az *alkalmával* formát? – kérdezi Lantos Izabella olvasónk (1087 Budapest, Baross tér 9. II. 18.). Válaszul ezt írhatjuk:

A két alak között csupán árnyalatnyi felhasználásbeli különbség van. Ha valaminek következményeként, okozataként beszélünk valamiről, akkor inkább *alkalmából* (pl. *előléptetése alkalmából* sokan gratuláltak neki). Ezzel azt éreztetjük, sőt sugalljuk, hogy az a bizonyos előléptetés jelentős, emlékeztető esemény. A pusztán időpontjelölésre azonban az *alkalmával* a jobb. Egy példa: „*Legutóbbi találkozásunk alkalmával* már említettem, hogy...”. Itt egy kissé suta, nagyozós a *legutóbbi találkozásunk alkalmából* formula. Persze, az is igaz, hogy a legjobb ez a rövid megoldás: *legutóbbi találkozásunkkor*.

Grétsy László

Élőnyelvi konferencia Kolozsvárott

1991. szeptember 19-én, csütörtökön délután már hangos volt a kolozsvári egyetem Magyar Filológiai Tanszéke az egyébként még csendes épületben. Az immár hagyományos évenkénti élőnyelvi konferenciára gyülekeztek a résztvevők, meghozzá jóleső sokfelől, pl. Pozsonyból, Újvidékről, Ungvárról, Pécsről, Nyitráról, Budapestről. Külön öröm volt mindenkinek, hogy a kolozsvári tanszék (s maga a filológiai kar is) megrendezhette első szabad konferenciáját, melyen nem csak helyi kutatók vettek részt.

A huszadiki és huszonegyedik előadások nagy részét valóban „A nyelvváltozatok és a nyelvi norma”, azaz a konferencia témája határozta meg.

A nyitó plenáris ülésen Péntek János tanszékvezető üdvözlő szavai után az első előadás – e sorok írójának munkája – a nyelvi norma deskriptív és preskriptív értelmezéséről szólt. Kontra Miklós az idegen szavaktól mentes beszéd relatív voltáról szólt, Szathmári István a finnországi beszélt nyelvi kutatásokat s azok tanulságait ismertette bőszéges anyagon, Kis Jenő a regionális köznyelvekről elmélkedett, majd – a sok budapesti után végre egy kolozsvári – Murádin László az erdélyi magyar nyelvjárások hangzásvilágáról, esztétikai különbségeiről beszélt, élénk figyelmet keltve.

A továbbiakban két szekcióra osztott tanácskozás több témakört részletesen is tárgyalt. Péntek János az erdélyi növénynevek kapcsán kimutatta, hogy a regionális vagy helyi nyelvváltozatok jóval több növénynevet ismernek, mint a köznyelv, egyfajta fordított normativitást eredményezve. Komoly vitát váltott ki Balogh Lajos gondolata, mely szerint a suksükölés nem köthető kifejezetten egyetlen nyelvjáráshoz sem. Szintén vitára ingerlő volt Heltainé Nagy Erzsébet előadása az ifjúsági nyelvről: vajon csakugyan annyira elítélendő-e ez a nehezen körülírható nyelvváltozat.

Módszertanilag és szemléletileg is fontos előadást tartott Bartha Csilla és Reményi Andrea Ágnes a kétnyelvűségről mint természetes állapotról.

Végül kiemelkedő É. Kiss Katalin előadása, mely a korszerű grammatika módszertanával igazolt vagy cáfolt félig-meddig ösztönös nyelvhelyességi döntéseket a magyar mondat szerkezetet illetően. S szintén kiemelkedő Lanstyák István és Szabó Mihály Gizella előadása a csallóközi Somorja gimnazistáinak nyelvhasználatáról. Lanstyákék a sanyarú körülmények és a kezdetek nehézségei ellenére is óriási munkát végeztek igen rövid idő alatt, példászerű módszertani tisztasággal, s közben statisztikáikkal nem fedték el az emberi lényegét. Ahogy Szilágyi N. Sándor a vitában megfogalmazta: a számoszlópaikban (melyek a magyarországi köznyelvi formákhoz való igazodást jelezték) benne van a kisebbségi lét minden mozzanata.

Természetesen sok más értékes előadás is elhangzott, melyeket a rendezők szándéka szerint nemsokára kötetben olvashatunk.

A konferencia – melynek minden előadása után rögtön vita volt – különböző iskolák, normafelfogások szembesülése volt, s ez tekinthető az egyik legnagyobb nyereségnek: végre komoly szakmai eszmecsere indult meg a teljes magyar nyelv értékrendszeréről, s ez az egyre pontosabb, módszertanilag is szabatosabb nyelvi leírást és értékelést ígéri minden magyarul beszélőnek.

A két nap valóban rövid időnek tűnt a fontos kérdések megvitatására (s a kincses Kolozsvárral való ismerkedésre), ám minden résztvevő örömteli meggyőződése az volt, hogy a tanácskozás a kolozsvári magyar tanszék szakmai és erkölcsi tartását bizonyította.

Egy év múlva Nyitrán ismerjük meg a magyar élőnyelvről szóló újabb kutatási eredményeket.

T. N. G.

„Beszélni nehéz!” körvezetők tábora Csurgón

Az elmúlt évben Egerben, az anyanyelvi konferencián, többeknek feltűnt, hogy a „Beszélni nehéz!” mozgalomhoz tartozók – kisebb-nagyobb csoportokban – szinte állandóan együtt vannak. Rá is kérdeztek: – Mi köt össze benneteket? Azon túl, hogy ugyanazokat az értékeket tartjuk fontosnak és ápolandónak, hogy számos „kívülálló” is hallott már a „nagy család” megnevezéséről, azok az események kapcsolnak össze minket, amelyek közös és emlékezetes élményforrások a mozgalomban tevékenykedők számára. Ilyenek a körvezetők részvételével megtartott *táborok* is. Tata, Szeged, Miskolc és Kisújszállás után már az ötödik alkalommal gyűjtünk össze – hivatalos megfogalmazásban – szakmai továbbképzésre.

Június 23–28. között mintegy 40 óvodai, általános és középfokú iskolai kör vezetője találkozott Csurgón, s természetesen értékes és hasznos szakmai tapasztalatokkal térhettek haza a résztvevők.

Előadást hallottunk Deme Lászlótól a szöveg és hangzás összefüggéseiről, az idei győri Kazinczy-verseny kötelező szövege alapján; Z. Szabó Lászlótól „Széchenyi István és a nyelv” címmel. Miskolczi Margit mozgalomtörténeti tájékoztatója és több alkalommal tartott kiejtésmagyarázata nemcsak a kezdőknek volt érdekes. Rónai Béla az ifjúság nyelvhasználatáról, Hosszú Lászlóné szaktanácsadó a tanulók szövegszerkesztéséről, szövegalkotásáról beszélt. A gyakorlati körvezetők közül Bagi Ádámné arról mondta el *tapasztalatait*, miként hasznosíthatók a „Beszélni nehéz!” példamondatai a nyelvtanórákon. Karsainé Horváth Klára a szakköri foglalkozásokon is jól alkalmazható gyakorlatait mutatta be, Pintér István iskolán belüli és kívüli körvezetési tapasztalatait adta át, e sorok írója saját iskolája szakköri munkájáról és egyéb anyanyelvi programjairól szólt.

Minden évben hasznos tapasztalatokkal szolgálunk a *bemutató foglalkozások*. A táborozók összetételéhez igazodva különböző iskolatípusok szakköri óráját nézhették meg a jelenlévők. A „somogyországi” iskolák közül a következő körök munkamódszerével ismerkedtünk meg: 526. sz. Ipari és Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskola, Csurgó (körvezető: Bartol Antal); Csokonai V. M. Gimnázium és Szakközépiskola, Csurgó (Simon Mihályné); Általános Iskola, Somogyudvarhely (Csizmadia Lajosné).

Tudva azt, hogy a táborozók egy fázisra tanévet éppen csak befejezve érkeznek a városba, a gondos szervezők örök élményt adó *szabadidős*

programokat iktattak az előadások, foglalkozások közé. Kirándulásokat szerveztek, hogy megismerhessük a környék nevezetes helyeit. Így jutottak el a résztvevők Nagyatádra, Kaszóba, Ágneslakra, Somogyudvarhelyre. A táborok történetében újdonság volt, s nagyszerű ötletnek bizonyult, hogy a rendező iskola *szülői munkaközösségének* több tagjával találkozhattunk, együtt és hangosan gondolkozva a beszéd-, magatartás- és viselkedéskultúra (illetve – kultúrátlanság) mai gondjairól.

A csurgóiak kiváló *házigazdák*nak bizonyultak. Érdemes időznünk két – nagy tapasztalattal bíró – körvezető kolléga leveléből egy-egy részletet, melyek a „Beszélni nehéz!” egyik adásában is elhangzottak. Karsainé Horváth Klára, Mosonmagyaróvár: „Bartol Antal munkája: szolgálat. Szolgált a magyar nyelvet, a régi és kezdő szaköröket; minden apróságra kiterjedő figyelmével mindnyájunkat, de saját szűkebb hazáját is azzal, hogy megismertette velünk...” Pintér István, Kisújszállás: „Példamutató értéke van annak, hogy nemcsak az iskola, de az egész város magáénak érezte a tábort, mindenki segítette a lehetőségei szerint”.

Ami külön is kiemelendő: A rendezők mellett (Anyanyelvápolók Szövetsége, a helyi polgármesteri hivatal, a szakmunkásképző és szakközépiskola) 14 társadalmi, politikai szervezet, gazdasági intézmény *támogatta* a sikeres lebonyolítást. Köszönet az önzetlen segítségért.

Aki nem ismeri közelebből a „Beszélni nehéz!” mozgalmat, az csodálkozhat: miért nyilatkozunk ilyen lelkesen egy-egy tábor kapcsán? Hiszen másutt is rendeznek szakmai továbbképzéseket, biztosítanak színvonalas előadásokat, gondoskodnak remek szabadidős programokról... Talán az adja ezeknek a találkozásoknak a többletét, aminek hiányáról egyre többen hallani: az *emberség*, az egymás iránt érzett tisztelet, megbecsülés, szeretet. Hogy a pedagógusok között is oly sokat emlegetett szakmai és emberi irigységet nem érezzük, hogy minden jelenlévő inkább segíteni igyekszik a másikat. A rutinosabb körvezetők segédeszközeiket szívesen felkínálják a tapasztalatlanabbaknak, s nem őrzik féltett titokként azokat a módszereket, amelyeknek segítségével a saját iskolájukban jobban tudják fékezni a nyelvhasználatban megfigyelhető negatív folyamatokat. *Segítjük* egymást, ahogy csak lehet, hiszen mindenki tisztában van vele: a célok és a sürgető feladatok mindannyiunk számára azonosak. A hasznos ismeretek eltitkolása nem kizárólag a kollégákat sújtaná, hanem

mindazokat, akiknek továbbíthatnák a körvezetők a megszerzett tudást. Jó értelemben vett megszállott emberek gyülekeztek össze az idén is, akik nem voltak restek – a késő estig tartó szervezett program után – az éjszakába nyúlóan beszélgetni arról: hogyan tudnának többet használni.

A „jó érzés adni és kapni” tudatával búcsúztunk a kedves vendéglátóktól, abban a reményben, hogy találkozunk 1992-ben, a következő táborban ... valahol.

Kerekes Barnabás

Türelem – tolerancia

Az 1990-es esztendőnek alighanem leggyakrabban használt divatszava lett, magyar és idegen változatban is. Talán már el is koptattuk. Nincs súlya; árfo lyama igen alacsonyra esett vissza. De hogy még kétszeresen is használják szinte minden nap élőszóban, sőt írásban is! Íme a példa a vasi napilapból: „A *türelem*, a *tolerancia* hiánya azonban a közösségi érzés, az empátia hiánya; és mindenkor a környezet hibája is” – olvashatjuk a Családgondozás, családsegítés című cikkben (Vasvármegye, 1990. július 30.).

Hasonló példa a felesleges „kettőségre” tíz nappal előbb ugyanebben a lapban: „Ha az az eshetőség előállna, akkor új *helyzet*, s vele más *sztuáció* keletkezik, ahol és amikor feltehetően másképp kell döntenie.” – Miért kétszer? Mikor egyszer is elég lenne!

G. R.

Reguly Társaság alakult. 1991. február 6-án megalakult a finnugor kulturális társaság Reguly Társaság néven. A társaság kapcsolatot kíván teremteni és fenntartani a szovjet-unió területén élő finnugor népekkel, széles körben ismerteti hagyományos és modern kultúrájukat. A társaság elnöke Csúcs Sándor, alelnöke Illés Ferenc lett. A tagság feltételeiről, a nyelvrokonsággal, az egyes népekkel kapcsolatos kérdésekről az MTA Nyelvtudományi Intézetének közönségszolgálatára ad tájékoztatást (1250 Budapest, Szentháromság u. 2. Telefon: 156-12-44/25.)

Kazinczy-díjak, Kazinczy-jutalmak

Tanévzárás előtt immár hagyományos ünnepi eseménye a beszédművelők „nagy családjának” a Kazinczy-díjak átadása. Mint az alapítványi kuratórium elnöke, *Biszterszky Elemér* államtitkár mondott ez évben magvas értékelő beszédet ez alkalommal mozgalmunkról és a benne legkiemelkedőbb munkálkodásáról.

Kényszerű csonkítással a következő részeket emelhetjük ki belőle.

Péchy Blankáról, az alapítóról és örökhagyóról:

Talán maga sem gondolt arra, hogy a szép magyar beszéd ápolásának ügye viszonylag rövid idő alatt társadalmi mozgalommá válik; hogy a kiejtési versenyek kiterjedélyesednek és kiterjednek az általános és középfokú iskolákra, majd a tanárképző intézményekre is. Talán csak titokban remélte, hogy az ösztönzésnek akkor csak egyetlen formája, a Kazinczy-díj, újabbakkal: Kazinczy-jelvénnel, -éremmel és -jutalommal gazdagodik; hogy az azóta is elevenen élő Beszélni nehéz! rádiós műsorsorozat és a vele együtt született nyelvművelő körök anyanyelvi mozgalmunk pillérei lesznek.

S azokról, akik ez alkalommal a Kazinczy-díjat átvehették:

Gulyás Istvánné, a mikóházi általános iskola tanára, akinek közel tízéves működése révén a kis északkeleti község a beszéd- és magatartáskultúra ápolásának egyik szilárd és egyre nagyobb kisugárzású bázisává lett.

Tatay Éva, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola tanára, előadóművész, akinek tanítványai tíz év óta mindig sikerrel szerepelnek, hatan érmet is szereztek a Kazinczy-versenyeken; aki színvonalas irodalmi színpadot vezet, s olyan előadóművész kört, mely díjtalanul ad műsorokat szakmunkásképző iskolákban.

Csák Elemér, a Televízió főmunkatársa, a Rádió külső munkatársa, akinek mint szép orgánusmáról, tiszta kiejtéséről, közérthető szövegtolmácsolásáról, szabatos, lényegre törő szövegformálásáról ismert riporternek, tudóstónak, műsorvezetőnek ítélte oda a kuratórium a Kazinczy-díjat.

A beszéd- és magatartáskultúra szerves kapcsolatáról és társadalmi fontosságáról:

Az anyanyelv az emberi érintkezés és így az emberformálás egyik legfontosabb eszköze. Egymást érteni és megérteni, egymásban az embert, a társat tisztelni, csak a nyelv pontos ismeretében és tiszta használatával lehet. A beszéd, a vele együttjáró maga-

tartás és viselkedés, az emberi érintkezés nélkülözhetetlen eleme. A párbeszéd társadalmunk demokratikus átalakításának folyamatában különösen hangsúlyossá válik. A társadalom nyílt, őszinte, egyértelmű megnyilatkozásokra, az emberi méltóságot tisztelő magatartásformák gyakorlatára vágyik mind a közéletben, mind a hétköznapiakban.

* * *

Az idei tanévnyitó ünnepségeken (éppen tizedik alkalommal) harmincnégy Beszélni nehéz! szakkör vezetője vehette át a Kazinczy-jutalmat; a személyét illető 7000 forintos összeget, és a tagok között érdemeik szerint szétosztandó ötezer forint értékű könyvtárványt.

Soroljuk fel őket! (Zárójelben a körvezető tanár neve.)

Általános iskolákban működő körök: Általános Iskola, Lánycsók (Szabó Eszter); – Általános Iskola, Szentistván (Szócsné Antal Irén); – Boglári Általános Iskola, Boglárlelle (Fejes Lajosné); – Csongor téri Általános Iskola alsós köre, Szeged (Birkás Tiborné); – Mészáros Lőrinc Általános Iskola, Cegléd; – Kossuth utcai Általános Iskola, Kisújszállás (Bájmerné Balogh Katalin); – Park utcai Általános Iskola, Mohács (Szabó Zoltánné).

Szakmunkásképzőkben és szakiskolákban működő körök: Egészségügyi Szakiskola önképzőköre, Szolnok (Szekeres Ferencné); – 602. Számú Szakmunkásképző, Hódmezővásárhely (Tóthné Lantos Etelka); – Hunyadi Mátyás Szakmunkásképző, Mosonmagyaróvár (Karsayné Horváth Klára); – Klapka György Szakmunkásképző, Jászberény (Gömöri Árpád); – Mezőgazdasági Szakmunkásképző, Kenderes (Turi Gáborné); – Móra Ferenc Szakmunkásképző, Szeged (Rozsnyai Jenőné); – Radnai Béla Szakiskola osztálykörei, Budapest (Kerekes Barnabás).

Gimnáziumokban és szakközépiskolákban működő körök: Belvárosi Egészségügyi Szakközépiskola, Budapest (Tóth Ferencné); – Bródy Imre Gimnázium és Szakközépiskola, Ajka (Révészné Egri Dóra); – Dózsa György Gimnázium, Kiskunmajsa (Gyórfy Imréné); – Egészségügyi és Óvónői Szakközépiskola, Kazincbarcika (Papp Sándorné); – Jókai Mór Gimnázium II/D osztályos köre, Komárom (Miklós Józsefné); – Katona József Gimnázium, Kecskemét (Sárkány Ernőné); – Kazinczy Gimnázium, Győr (Takács Péterné); – Kisfaludy Károly Gimnázium,

Mohács (Kövesi Józsefné); – Kossuth Gimnázium és Szakközépiskola Fortuna csoportja (Lakatos Zoltánné); – Kossuth Zsuzsa Egészségügyi Szakközépiskola, Budapest (Madaras Margit); – Krúdy Gyula Gimnázium, Nyíregyháza (Durucz Istvánné); – Mayer Lajos Szakközépiskola, Győr (Kugler Lajosné); – Móra Ferenc Gimnázium, Kiskunfélegyháza (Borbélyné Szabó Katalin); – Eötvös Gimnázium, Tata (Bagó Istvánné); – Révai Gimnázium, Győr (Horváth Antalné); – Szepsi Csombos Márton Gimnázium, Szikszó (Majoros Ferencné); – Táncsics Mihály Gimnázium, Siklós (Bakóné Aradi Éva).

Tanintézetekben működő felnőttekből álló körök: a 318. Számú Szakmunkásképző tantestületi köre, Komárom (Koppány Csabáné); – A Vénkerti Általános Iskola tantestületi köre, Debrecen (Szabó Ilona); – A Kodály Utcai Óvoda óvónőinek köre, Győr (Podráczky Tamásné).

A jutalmak átvétele alkalmat adott a köröknek, hogy megemlékezzenek a családalapító és örökhagyó Péchy Blankáról, felidézve utolsó kérését: „Folytassátok, ha én már nem leszek!” A magunk, mindannyiunk érdekében.

Deme László

Névtani tanácskozást rendezett 1991. október 11–12-én a Jászberényi Tanítóképző Főiskola, a debreceni akadémiai bizottság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság névtani szakosztálya Jászberényben. 31 előadás hangzott el a határokon túli és hazai nyelvészekről a személy-, állat- és földrajzi nevekről. Az előadásokat követő viták során olyan kérdéseket vetettek föl a jelenlévők, hogy nem kellene-e liberalizálni a magyar keresztnévadást (a választható nevek és azok helyesírása tekintetében), s hogy a nemzetiségi politikának előnyére válna, ha a magyarországi nemzetiségek tetszés szerinti írásmóddal anyakönyveztetnének nevüket.

Szemiotikai szövegten címmel a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola gondozásában Petőfi S. János és Békési Imre szerkesztésével könyvsorozat jelenik meg. Az első négy kötetben a szövegten alapkérdéseivel, szakirodalmával kritikai ismertetésével foglalkozó tanulmányok kaptak helyet.

Petőfi S. János az olaszországi maceratai egyetem tanszékvezetője az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének meghívására 1991 októberében előadássorozatot tartott az ELTE-n a szemiotikai szövegtenről, kutatásairól.

Pontozó

Mindenekelőtt az 1991. évi 2. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. **Címjáték.** 1. Áradat. 2. Vigasz. 3. Bánat. 4. Förgeteg. 5. Falu. 6. Isten. 7. Óda. (Az ábra ez utóbbinál tévesen négybetűs szót sugallt, de ez megfejtőinket szerencsére nem tévesztette meg.) A három hosszú függőleges sor közül az elsőből ez a cím olvasható ki: Ringató.

II. **Szószaporítás.** 1. Segély – Seregély. 2. Boka – Boróka. 3. Kopár – Kolompár. 4. Kotor – Kolostor. 5. Köles – Köteles. 6. Hágó – Háborgó. 7. Kelet – Kegyelet. 8. Szokás – Szomorkás. 9. Kalán – Katalán. 10. Bókol – Bóbiskol.

III. **Hat regény.** 1. Kosztolányi Dezső: A véres költő. 2. Szerb Antal: Utas és holdvilág. 3. Jókai Mór: A két Trenk. 4. Konrád György: A cinkos. 5. Ottlik Géza: Iskola a határon. 6. Karinthy Frigyes: Capillária.

IV. **Eleje és vége.** 1. Csiriz. 2. Sellye. 3. Aceton. 4. Kecse. 5. Szurok. 6. Almafa. 7. Súlyos. 8. Tamara (vagy Tábita, Tessza stb.). 9. Nyitás. 10. Escudo. 11. Mozaik. A szállóigévé vált Berzsenyi-sor: Csak sast nemzenek a sasok (A felkölt nemességhez című versből).

V. **Széchenyi a nyelvről.** Hol a beszéd korlátos, ott rab a nyelv s csak rabként szól. (Hitel, Pesten 1830. 37. o.)

Azok közül a megfejtőink közül, akik – a pályázati kiírás szerint – legalább 80 pontot szereztek, a következők nyertek a Lakitelek Alapítvány ajándékaként egy-egy értékes könyvet a kortársi irodalomból a szerző dedikálásával: Benedek Attila, Budapest, Hunyadi János u. 11. (1011); Gelencsér Gézáné, Pécs, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. (7622); Gergely Zsuzsanna, Budapest, Munkásotthon u. 57. (1043); Huszár Julianna, Tamási, Bezerédi u. 1. (7090); Kovácsy Tibor, Dombóvár, Gyár u. 5. (7200); Kökény Nádja, Tatabánya, Réti u. 67. 1/1. (2800); Dr. Petheő Károly, Budapest, Andor u. 16/A. (1119); Pittmanné Mikó Ildikó, Szombathely, Köztársaság tér 13. (9700); Szerdi Jánosné, Püspökladány, Kossuth u. 20. (4150); Szigetvári Ferencné, Segesd, Teleki u. 9. (7562). Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. **Hétszer hét.** Mint Pontozó rovatunkban már többször is, most ismét egy ilyen típusú, azaz hétszer hét négyzetből álló, annak helyes kitöltésén alapuló rejtvénnel kedveskedünk megfejtőinknek. Az ábra helyes kitöltése, vagyis a meghatározásoknak megfelelő szavak beírása után úgy tessék átrendezni a sorokat, hogy a B betűk helyén, átlósan egy veszélyes állat neve legyen olvasható. A helyes megfejtés 15 pontot ér.

B						
	B					
		B				
			B			
				B		
					B	
						B

Felhasad

Fafúvós hangszeren játszik

Hírvivő angyal

Somogyi község

Hónap

Kedvelt gazdasági növény toktermése

Afgán területmérték

II. **Eszerperente szinonimák.** Hét meghatározást közlünk. Mindegyikre egy-egy olyan háromtagú szóval kell felelni, amelyben csak egyfajta magánhangzó van: az e! Ha megfejtőink biztosak akarnak lenni abban, hogy helyesen választottak a rejtvény kérdéseire, nem kell mást tenniük, mint felülről lefelé összeolvasni a beírt szavak kezdőbetűit. Helyes megfejtés esetén egy berendezési tárgy az „eredmény”. Megtalálásáért 10 pont jár.

1. Szürkésbarna tollú ragadozó madár:
2. Bevétel és kiadás különbsége:
3. Sárga virágú félcserje:
4. Idegenkedés:
5. Bűnhődik:
6. Szerencsétlen, nyomorult:
7. Róma híres folyója – ma:

III. **Egy Ady-vers.** Betűrejtvényünk megfejtése egy híres Ady-vers címe. Melyik versről van szó? (10 pont.)

A KACAT
TROMF

Á A

IV. **Értelmes helynevek.** Mai nyelvérzékünk számára helyneveink többsége (*Bolhó, Ilk, Visnye* stb.) már semmit sem jelent, de számos olyan is van, amely függetlenül attól, hogy értelmezése összhangban van-e a helynév tényleges, valóságos eredetével, nekünk is sugall valamit. Ezek után közlünk tíz olyan meghatározást, amelyek mindegyikére egy ma is élő helységnevével kell válaszolni. A tíz helynévéért 2-2, összesen tehát 20 pont jár.

1. Arcrészetek:
2. Becézett csapadék:
3. Fekete madár otthona:
4. Haráppott növény:
5. Hölgyfűrt:
6. Mezőfundamentum:
7. Összezavarodott síkság:
8. A társaságában mázsál:
9. Vén házhely:
10. Zakórésze az otthona:

V. Herceg János a nyelvről. Bár már életének kilencedik évtizedében jár, még ma is tevékenyen részt vesz az irodalmi közéletben a kitűnő jugoszláviai magyar író, költő, kritikus és műfordító, Herceg János. Mai kereszt-rejtvényünk fő soraiban az ő egyik írásából idézünk egy megszívlelésre érdemes gondolatot. Ezt kell beküldeni. (Megfejtése 25 pont.)

* * *

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 80 pont, de ahhoz, hogy valaki részt vehessen a sorsolásban, és egyike lehessen azoknak, akik a Lakitelek Alapítvány ajándékaként egy-egy értékes, a szerző által dedikált könyvet kapnak, elég 70 pontot szereznie. A rejtvények megoldását 1992. február 15-ig kell beküldeni címünkre: (ELTE, Tanárképző Főiskolai Kar, 1075 Budapest, Kazinczy u. 23-27. sz.) Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, 1364. Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó szórakozást kívánnak a rejtvények készítői:

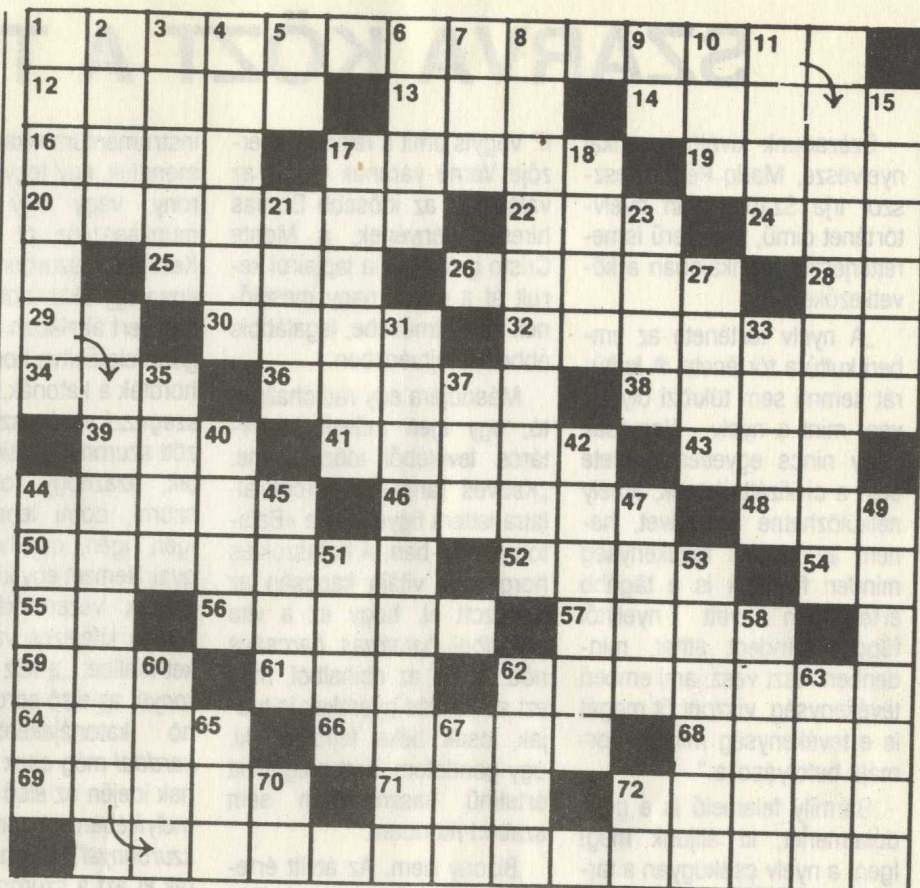
Doroszlai Elekné (IV.)

Grétsy László–Neumann Edit (II.)

Láng Miklós (I.)

Schmidt János (V.)

Takács István (III.)

LÉTELEM

VÍZSZINTES: 1. Herceg János jugoszláviai magyar író megállapításának kezdete (zárt betűk: V, G, A). 12. Ragadozó állat, a menyétfélék családjába tartozik. 13. Űst anyaga is lehet. 14. Megvételre kínálják. 16. Három azonos értékű kártyalap egy kézben. 17. Rengeteg, mégsem sok! 19. Éva párja. 20. Minden pénzt dárídózásra költ. 22. Ha nem hal, hegedű is lehet benne! 24. USA-beli szabvány. 25. Orosz ...; balettművészetünk jeles alakja. 26. Sándor „Csikar” mezen is ez a szám állt. 28. A s zöngés párja. 29. A megállapítás második, befejező része (zárt betűk: É, S, Ü, É). 30. Egyek községhez tartozó település. 32. Szállítómunkás dolga. 34. Szólam a női kórusban. 36. Egy nagy kelet-ázsiai folyó vidékéről való. 38. Kék ...; búzavirág. 39. Kinek a tulajdona? 41. Ahol a dalbeli csigabiga háza ég! 43. Hazai szappanmárka. 44. A balatoni fogas (nem ruhatári!) is ez. 46. Dél-Amerikában honos rágcsháló; aranynyúl. 48. Belga és angol gépkocsi jelzése. 50. Csapol, de nem a kocsmáros, hanem az ács! 52. Forsyte ...; Galsworthy családregénye. 54. Páratlan atom! 55. Mesekezdet! 56. Liszt tisztításiára használják. 57. A teve rokona. 59. A Nemzetközi Valutaalap angol nevének rövidítése. 61. Erdélyi folyócska. 62. Labdajátékot űző sportoló, bizalmas szóval. 64. ... róla; látszik az arckifejezésén. 66. ... szekerén; Ady Endre versciklusa. 68. Az Ys királya c. opera zeneszerzője (Édouard). 69. Lengyel József kisregénye. 71. Nyári hónap, rövid. 72. Vívó fejevédeje.

FÜGGŐLEGES: 1. Televízió, rádió tartozéka. 2. Falatot lecsúsztat a torkán. 3. Federico García Lorca drámája. 4. Portugál pénznem. 5. Kitölt a végén! 6. Rendet hagy maga után! 7. Ninivét leromboló nép tagja. 8. Titkos, csak a beavatottak számára érthető. 9. Menet eleje! 10. Fölé egyik ellentéte. 11. Egykori ukrán tanács. 15. A hazai vaskohászat egyik bölcsője. 17. Meg nem határozott dolog. 18. ... bene!; Jól jegyezd meg! 21. Dolgozni nem, csak szórakozni szeret. 23. Katonaruha színe. 27. Orlai Petrich ...; több, Petőfit ábrázoló kép festője. 31. Akaratunkon kívül végbemenő. 33. Földfelszíni kiemelkedés. 35. ... Eulenspiegel; német népi tréfacsináló. 37. A korányt követi régi költőinknél! 40. Jól vág. 42. Az üdítőt, sört stb. felszolgáló pincér. 44. Similis ... gaudet; hasonló a hasonlóknak örül (szállóige). 45. Novemberi. 47. Járomba fogott. 49. Kőszeghez közel, a Sibrikastély falujában lakik. 51. Apró szemű édesség. 53. Amália idegen alakja. 58. Népi hosszsmérték. 60. Eperszínű. 62. Keletkutató, az MTA levelező tagja (Sándor, 1862–1920). 63. ... Alexander Milne; a Micimackó írója. 65. Savanykás ...; kissé ecetes. 67. Üreg, kissé népiesen. 70. Édesvízi ragadozó hal. 72. Pest egyik fele!

Schmidt János

HUNNIA

– a magyar szellem
önvédelme –

Megjelenik
minden hó
25-én

Olvassa,
terjessze!

SZARVA KÖZT A TŐGYÉT!

Századunk kiváló amerikai nyelvésze, Mario Pei professzor írja Szabálytalan nyelvtörténet című, népszerű ismeretterjesztő munkájában a következőket:

„A nyelv története az emberi kultúra története. A kultúrát semmi sem tükrözi oly hiven, mint a nyelv... Nemcsak hogy nincs egyetlen területe sem a civilizált életnek, amely nélkülözhetné a nyelvet, hanem az emberi tevékenység minden formája is a tágabb értelemben vett nyelvtől függ... Mindent áthat, mindenben részt vesz, ami emberi tevékenység, viszont őt magát is e tevékenység minden formája befolyásolja.”

Bármily felemelő is e gondolatmenet, itt álljunk meg! Igen, a nyelv csakugyan a társadalmi tapasztalatátadás eszköze, évezredek felhalmozott tudásának letéteményese, a kultúra hordozója, de nem mindig, nem szükségszerűen az. Csak akkor, hogyha megfelelően élünk azzal a tudásanyaggal, azzal a kulturális örökséggel, amely elsősorban épp a nyelv révén került birtokunkba. Ellenkező esetben – lehet, hogy csak átmenetileg, akár csupán egy pillanatra, de – megbomlik a nyelv és a tudás, a nyelv és a kultúra összhangja, s a tájékozatlanság, a tudatlanság, a felszínesség kerekedik felül. Cikemben erre mutatok be néhány jellemző példát az utóbbi két-három év sajtóterméséből.

Hadd kezdjem egy irodalmi vonatkozású példával! A Népszava egyik keresztrejtvényében figyelhattunk fel a következő meghatározásra: „Verne vára”. A rejtvény készítője ezzel alaposan feladta volna a leckét a megfejtőknek, ha az egyéb kérdésekre beírandó szavak betűiből nem világított volna ki mihamar, hogy a mindössze két betűből álló megfejtés ez a jól ismert név:

IF. Vagyis amit a rejtvény szerzője Verne várának titulál, az valójában az idősebb Dumas híres regényének, a Monte Cristo grófjának a lapjairól került át a másik nagy mesélőnek az életművébe, legalábbis ebben a rejtvényben.

Másodjára egy rádióhallgató, egy igen művelt könyvtáros leveléből idézek. Íme: „Kedves Tanár Úr! Furcsa állatra lettem figyelmes a »Balaton rádió«-ban. A halászhorgászok vitája kapcsán az hangzott el, hogy ez a vita *ebihalból hatalmas harcává* nőtt. Mivel az ebihalból, mint ezt az iskolás gyerekek is tudják, csak béka fejlődhet ki, úgy gondolom, illet még átvitt értelmű használatban sem szabad mondani.”

Bizony nem. Az átvitt értelemben való használat különben sem jogosít fel arra, hogy csak úgy ukmukfukk szembe helyezkedjünk a valóság tényeivel. De menjünk tovább! A Füles című, kedvelt rejtvényűjság egyik skandináv típusú rejtvényében volt olvasható ez a meghatározás: „Árpád fejedelem atyja”. Gondolom, a megfejtők egy része alaposan elcsodálkozott, amikor be akarta írni az *Álmos* neves, ám rá kellett ébrednie, hogy a beírásra a rejtvényben csupán négy kocka jut öt helyett. Aki nek ez a furcsaság nem szegte kedvét, s a környező meghatározások alapján kiokumálta a hiányzó betűket, annak ámulata csak még tovább nőhetett, ugyanis megtudta, hogy Árpád apja a rejtvény szerint Géza. Tetszik ezt érteni? A rejtvény szerző összekeverte Árpádot Szent Istvánnal! Istvánnak csakugyan Géza volt az apja, ez a Géza azonban Árpádnak nem atyja, hanem dédunokája. Azért nem mindegy ugye?

De hagyjuk a rejtvény meghatározásokat, s helyettük foglalkozzunk inkább olyan hasznos, sőt létfontosságú

instrumentumokkal, amilyen, mondjuk, egy fegyver, pl. szurony, vagy egy szerszám, munkaeszköz, pl. egy kasza. Kezdjük a szuronnyal! Ezt az egy vagy akár több élű szúrófegyvert általában a puska végére felerősítve hordják, illetve hordták a katonák. A *Szuronyt szegezz!* vezényszóra a feltűzött szuronyú puskát úgy fogják, azazhogy fogták, hogy szúrni, döfni lehessen vele. Igen, igen, csakhogy a Magyar Nemzet egyik tavalyi számának vezércikkében ez a furcsa kifejezés vág bennünket mellbe: „a köz *kivont szuronyú*, az első sorokban rohannó katonájaként”. *Kivont karddal* még csak lehetett annak idején az első sorok valamelyikében rohanni, de *kivont szuronnyal*? Hát honnan vették ki azt a szuronyt? Ha már mindenáron jelzöt keresünk a *szurony* elé, akkor a *feltűzött* vagy *előrszegezett* igenév látszik erre alkalmasnak. A *kivont szurony*-t pedig felejtjük el, illetve *vonjuk ki* – a forgalomból!

A szurony-per után következék a kasza-per, amin persze nem az ilyen nevű Békés megyei falut értem, hanem a szóban forgó gazdasági kéziszköz cél- és ésszerűtlen használata miatti zsörtölődésünket. Néhány sor egy hallgató leveléből:

„1990. szeptember 9-én délután a Tv bemondónője közölte a falusiakkal, hogy – idézem – »itt a *vetés* ideje, fogják meg a *kasza* nyelet«. Azóta is töprengök, vajon hogyan sikerült a *vetés* kaszával?”

Ezennel én is csatlakozom a töprengők táborához. Mert azt tudom, hogy a kaszából némi ügyeskedéssel lehet szúrófegyvert készíteni; de hogy fogatos, kanalas, kombinált vagy bármilyen vetőgépet is lehet belőle szerkeszteni, ez számomra is újdonság. Olyannyira az, hogy egyelőre

kétkedem benne. Nem csodálkoznék azon, ha olvasóink is ezt tennék.

Végezetül egy olyan példát mutatok be, amely egy más érzékterületet, egy más kifejezési eszközt is bekapcsol vizsgálódásunk körébe azáltal, hogy érzékelteti a nyelv mellett a kép erejét, szerepét is. Nem szeretnék idegen tollakkal ékeskedni, ezért jelzem, hogy erre az érdekes példára sem magam bukkantam rá, hanem ezt is egy hallgatómtól kaptam. Úgy vélem, a példa így sem lesz kevésbé tanulságos, legföljebb az én érde mem csekélyebb. Annyi baj legyen! És most egy kiragadott részlet erejéig átadom a szót a levélírónak, egy boglárlelei rádióhallgatónak.

„Igen tisztelt Tanár Úr! A Füles egy képregényrészletét mellékelem levelemhez. Maga az a tény, hogy a rejtvényűjságunk Homérosz Iliászával ismerteti meg olvasóit, esetleg olyanokat is, akik még sosem hallottak róla, örömdetes dolog. Itt azonban valami hiba van a kréta körül! A képek tanúsága szerint Agamemnon király és társai egy 4–5 éves szarvasbikát üldöznek és ejtenek el, a szövegben viszont *szarvasűnő*-ről van szó. Vagy a kép, vagy a szöveg hibás. Fiatalkori vadász múltamból tudom, hogy agancsot csak a bika visel; az űnő, vagyis a fiatal nőstény nem! Jó néhány szarvast ejtettem el annak idején, de csak a bika hordott olyan szép koronát, amilyenből kettő máig is díszíti előszobánk falát!”

Hozzátennivalóm? Semmi. Tanulság? Az, úgy gondolom, bőven akad. S így, ezekkel felvértezve talán egy fokkal kevésbé fenyeget bennünket a veszély, hogy valamely meg gondolatlan mondatunkkal, szóhasználatunkkal telibe találjuk agancsa – azazhogy ezúttal szarva – közt a tőgyét.

Grétsy László